

OUD WAG- ENINGEN

Herstel stadsgracht nu of nooit

'Aan het werk' belicht arbeidsconflicten

Het leven van Hend en Dien Haagsman

Het eerste Wageningse sportcomplex

Harmen Meurs, een
eigenzinnig kunstenaar

Het is een meisje!

Vanaf het moment dat ik in de redactie van dit tijdschrift kwam heb ik me ingespannen om meer vrouwen onder de aandacht te brengen. Ook zij hebben hun aandeel in de geschiedenis, maar zijn vaak door mannen ondergesneeuwd of naar het tweede plan geschoven. U kent misschien de bekende voorbeelden van mannelijke kunstenaars die zich lieten voorstaan op werk dat eigenlijk door hun vrouw of leerlinge was gemaakt. Zo erg is het bij Oud Wageningen gelukkig niet, maar van de tot nu toe veertig geïnterviewden in de rubriek 'Gesprek met' waren er bijvoorbeeld slechts zes vrouw. Ik ben niet voor een quotum of 'om de beurt' of iets dergelijks, maar zes van de veertig is echt te weinig. Sommige mannen in de redactie reageerden af en toe enigszins smalend ('van jou moet het zeker weer een vrouw zijn'), maar raakten er toch aan gewend dat vrouwen ook meedoen.

U zult begrijpen dat ik blij ben dat ons nieuwe redactielid een vrouw is. Maar niet alleen dat: belangrijker is dat Assia Vermeulen een aantal hele fijne kwaliteiten meebrengt en veel zin heeft om met ingang van het decembernummer de redactie te komen versterken. U kunt Assia o.a. kennen van De Gelderlander, Kniphorst of Het Depot. Zij heeft veel ervaring met interviewen en zal de rubriek 'Gesprek met' overnemen. Van harte welkom, Assia.

Carleen van den Anker

IN DIT NUMMER

Herstel stadsgracht, nu of nooit

Harmen Meurs, een eigenzinnig kunstenaar

'Aan het werk' belicht arbeidsconflicten

Het leven van Hend en Dien Haagsman

EN VERDER

Column van Sjaak Driessen - Zelfbewustzijn 5 In gesprek met Christiaan Begemann 10 Wageningen een eeuw geleden - Eerste sportcomplex dient 'zedelijke belangen van het volk' 12 Erfgoed in het nieuws 16 Wageningen op het doek 17 Uit de vereniging 22 Agenda Wagening's Erfgoed 24

COLOFON

Tijdschrift van de Historische Vereniging Oud Wageningen verschijnt vier keer per jaar.

Redactie

Carleen van den Anker
(eindredacteur), Piet Aben,
Jan Mars.
Adviseur: Bob Kernkamp.

Vormgeving

Marieke Eijt (GAW ontwerp en communicatie)

Foto omslag

Het overgebleven deel van het werk 'Tijdsbeeld 1933-1934' van Harmen Meurs. Voor het hele werk zie de (zwart-wit) afbeelding op pagina 8. Collectie Rijksmuseum.

Redactieadres

redactie@oudwageningen.nl

Abonnementen

penningmeester@oudwageningen.nl

Verspreiding

PostService Wageningen

Volgend nummer

Oud Wageningen 49-4 verschijnt begin december 2021. Kopij dient uiterlijk 19 oktober bij de redactie te zijn.

Overname artikelen uitsluitend na toestemming van de redactie en met bronvermelding.

ISSN 1384-7678

Herstel stadsgracht, nu of nooit

Plotseling is het herstel van de stadsgracht langs de Stationsstraat weer *hot news* in erfgoed-minnend Wageningen. De IJsvogelgroep in Ede, eigenaar van de dierenwinkel Pets Place in het voormalige SNS-bankgebouw heeft de sluimerende stadsgrachtdiscussie stevig opgepookt. Het gebouw staat deels op het gedempte stuk gracht en nu heeft de eigenaar vergunning aangevraagd om het pand ingrijpend uit te breiden.

Door Piet Aben

Zijn plan heeft brisante trekken, want het bruuskeert het tracé van de gedempte gracht. Als het ongewijzigd wordt uitgevoerd is de kans op herstel van de oorspronkelijke gracht praktisch verkeken. Daarom heeft de vereniging Wageningen Monumentaal meteen bezwaar aangetekend bij de gemeente. Maar ook bij de gemeente zelf ging de alarmbel rinkelen. Men begreep onmiddellijk dat deze vergunningsaanvraag niet in de normale termijn van acht weken kon worden afgedaan. Dus vroegen B&W extra bedenktijd bij de indiener en die werd hun gegund. Na een zomer vol beraadslagingen zal de raad binnenkort een beslissing nemen. Het is een zaak van nu of nooit geworden.

Nog geen maand eerder hadden B&W op een vraag vanuit de raad gemeld dat er de eerstkomende tijd geen sprake kon zijn van actie aan de stadsgracht. Er lag immers geen plan van derden en de gemeente zelf had geen budget. En toen kwam plotseling toch dit plan op tafel, een plan dat de gemeente noodzaakt om knopen door te hakken.

Appartementen en parkeergarage

De beoogde uitbreiding van het voormalige bankgebouw omvat ruwweg de opbouw van een extra etage, waarna in het pand 18 appartementen

gecreëerd zullen worden. Verder wordt de kelder uitgebreid tot parkeergarage, met de ingang om de hoek aan het Plantsoen. Op de begane grond blijft de winkel bestaan. Het gebouw is eind jaren zestig met twee hoeken in/op de toen gedempte gracht geplaatst. En de nu geplande parkeergarage met toerit zal eveneens in het oude profiel van de gracht uitsteken. Onverkorte realisatie van deze opzet betekent het afscheid van de breed gekoesterde ideeën voor een opgelegde gracht met daar de oude brug weer overheen. Om maar te zwijgen over de hoop van velen dat het bankgebouw, samen met de kubuswinkeltjes ernaast, gesloopt zou worden. Dat zou volgens hen pas echt kansen bieden om daar het karakter van Wageningen als vestingstad te herstellen en te versterken.

De zienswijze van Wageningen Monumentaal, vereniging voor stadsschoon, is gematigd van toon, men wil kennelijk zijn hand niet overspelen. Als het bankgebouw dan echt niet weggaat wil de vereniging wel toegeven dat het pand een solide indruk maakt en nog jaren meekan en dat het bovendien een getuigenis vormt van de ambitieuze, modernistische stedenbouwkundige plannen voor Wageningen halverwege de vorige eeuw. Dat gezegd hebbende pleit de vereniging voor de nodige aanpassing van het verbouwingsplan. De twee hoeken van het gebouw die in de gedempte gracht steken moeten geschikt gemaakt worden om in het water te kunnen staan. Datzelfde geldt voor de beoogde parkeergarage. Als de plannen in die zin worden aangepast kan de gracht alsnog geopend worden, al is het dan met een geschonden profiel. Het gebouw zelf zal erdoor winnen, het ligt dan riant aan het water. Maar dan moet nu dus wel de gelegenheid worden aangegrepen de gracht aan te pakken. Wageningen Monumentaal noemt het 'een logische combinatie' dat bij de transformatie van het gebouw tegelijkertijd de werkzaamheden voor het heropenen van de stadsgracht worden uitgevoerd. Daarover is nu lang genoeg gedacht, gepalaverd en vruchteloos toegezegd.

Kaartje van het betreffende gebied.
(Gemeente Wageningen)

- 1 Voormalig bankgebouw
(nu Pets Place)
- 2 Kubuswinkeltjes
- 3 Bergpoort(brug)
- 4 Stationsstraat
- 5 Hoogstraat
- 6 Plantsoen
- 7 Stadsgracht

De Bergpoortbrug in 1967. Collectie Oud Wageningen.

Wakker geworden

De eerste ideeën om de omgeving van de vroegere Bergpoort, de oostelijke toegang tot de binnenstad, in de oude stijl terug te brengen werden zo'n vijftien jaar geleden ontwikkeld. Het begon in 2007 naar aanleiding van een stedenbouwkundig plan van de gemeente en private partijen voor het gebied Plantsoen/Gerdesstraat. Daarin werd voorzien in de sloop van het bankgebouw, om plaats te maken voor een veel groter gebouw, waaronder een parkeergarage, pal op de voormalige loop van de gracht. Toen puntje bij paaltje kwam bleek het project voor de gemeente te kostbaar, het hele plan ging niet door. Maar nu waren wel de mensen wakker geworden voor wie de gedempte gracht al langer een doorn in het oog was. Zij vormden het Platform Stadsgracht, dat vanaf dat moment ideeën heeft ontwikkeld en met enthousiasme uitgedragen om niet alleen de stadsgracht in volle luister te herstellen, maar ook de bruggen die er ooit overheen lagen in de Herenstraat en bij de ingang van de Hoogstraat. Het Platform heeft veel medestanders weten te winnen, ook op het stadhuis en in de gemeenteraad. In het bijzonder de Wageningse ondernemers verwachten dat de aantrekkelijkheid en de economie van de binnenstad zal toenemen als de plannen van het Platform doorgaan.

Prachtig initiatief

Sinds het mislukken van het masterplan voor Plantsoen/Gerdesstraat heeft de gemeente zich afwachtend opgesteld, het particulier initiatief moest maar met ideeën komen. Tien jaar later, eind 2017, leek het herstel van de stadsgracht en de Bergpoort echt heel dichtbij. De eigenaar van het bankgebouw, toen vastgoedbedrijf Kondor Wessels, was bereid een nieuw gebouw zo te positioneren dat de gracht opengelegd kon worden. Daarop beloofden de provincie, het waterschap en de gemeente eendrachtig hun best te zullen doen

om budget te vinden voor een geheel nieuwe stadsentree. De vertegenwoordiger van de provincie sprak in de krant van 'een prachtig initiatief om beeld- en sfeerbepalende plekken in een stad op zo'n manier aan te pakken dat het mes niet van twee maar zelfs meerdere kanten snijdt'.

Vervolgens begonnen alle partijen langdurig te studeren op de haalbaarheid van een en ander. Met teleurstellend resultaat.

Nu ligt er weer een plan, en wel een dat het bankgebouw laat staan en dat geen poging doet om aan te sluiten bij de wensen uit politiek en burgerij. De gemeente staat voor het blok. Omdat de eigenaar heeft ingestemd met een verlenging van de termijn waarin zijn vergunningsaanvraag moet worden beantwoord, kon de gemeente de zomer gebruiken om haar strategie te bepalen. In de grootste beslotenheid wordt aan het antwoord gewerkt. Vlak voor het zomerreces riep het college de raad voor een strikt besloten zitting bijeen om bij te praten en de stemming bij de verschillende raadsfracties te proeven. Mogelijke scenario's werden doorgenomen, mogelijke kostenplaatjes gepresenteerd.

Voorzichtig positief

Voorzitter Rienk Kuiper van het Platform Stadsgracht is voorzichtig positief over de afloop. Hij wijst op de vele keren dat wethouders en fractievoorzitters, met bijval van de Wageningse ondernemers, het herstel van de stadsgracht hebben toegejuicht. Daar komt volgens hem bij dat het Rijk de financiële mogelijkheden van de gemeente weer wat heeft vergroot en dat de provincie zelfs ruim bij kas zit. Ook het feit dat de eigenaar van het gebouw akkoord is gegaan met opschorten van de beslissing vindt Kuiper een gunstig teken. 'Dit is een eenmalige kans om deze stedenbouwkundige misser uit de jaren zestig te repareren. De mooiste oplossing zou natuurlijk zijn als het voormalige bankgebouw inclusief de jarenzeventig-kubussen ernaast helemaal zou verdwijnen om ruim plaats te maken voor een gracht waar het aangenaam toeven is.' Is dit een moment van 'nu of nooit'? 'Zo zou je het kunnen zeggen. Als de gemeente nu niet in staat is om de opening van de stadsgracht veilig te stellen, dan zal ze het ingediende verbouwingsplan moeten goedkeuren. En dan wordt het nooit meer wat met het herstel van ons vestingstadje Wageningen.'

Zelfbewustzijn

Door
Sjaak Driessen

Sjaak Driessen was
tot november 2018
directeur van de Bblthk.
Nu omschrijft hij zichzelf
als 'betrokken Wageninger'.

Enige tijd geleden was ik in Reus, Spanje. Ik huurde daar een auto. Aan het loket van het verhuurbedrijf overlegde ik mijn identiteitsbewijs. De jongeman aan de andere kant van het loket zag dat ik uit Wageningen kwam en zei enigszins opgewonden dat hij daar gestudeerd had. We raakten in gesprek. Hij was positief over zijn tijd in Wageningen, vooral over de eerste twee jaar toen hij bij een Nederlands stel inwoonde en daar ook een beetje Nederlands leerde. Hij vond dat belangrijk, ook om wat meer van de mensen en hun denken te kunnen begrijpen. Toen ik daar op doorvroeg liet hij zich ontvallen dat hij in die zin weinig van de cultuur hier had kunnen ervaren. Binnen de universiteit was daar al helemaal geen aandacht voor. Het klonk als een verwijt. In Spanje, aan de universiteit van Reus, zo vervolgde hij, ging dat echt anders. In het Wagenings, een variant van het Waogenings, namen we afscheid.

Die ontmoeting liet me niet los. Op afstand ging ik heimelijk in de verdediging. Eenmaal uit die reflex probeerde ik zijn kritische noot te herleiden naar onze stad. Naar de mensen die hier wonen, denken, spreken en zwijgen. Over de ruimte die er is voor een multi-interpretabel Wageningen, verder dan het sleetse en gecultiveerde 'stad der tegenstellingen'. Tegenstellingen die overal zijn. Als je hier woont ben je van hier. Je bent dan, om met Jules Deelder te spreken, geen namaak-Wageninger. Ja, dat schept verplichtingen. Veel. Echter, ook zonder die verplichtingen is er genoeg om genoeg aan te ontfen. Te beginnen bij het Waogenings. Hoe zit dat nou in elkaar en – indachtig mijn Spaanse ontmoeting – wat zou elke stadgenoot op z'n minst moeten weten? In elk zichzelf respecterend dorp of stad is er wel een historische club die een woordenboek uitbrengt van de lokale taal. Zo niet in Wageningen. 'Nee, dat is er niet, en weet dat er minstens drie Wageningse dialecten zijn.' 'Goeie vraag. Raar dat dat er niet is.' 'Lijkt me echt iets voor de lokale historische vereniging.' 'O, dat zou mooi zijn, ook voor de verhalen die dan loskomen over de verschillende werelden achter die taal.' 'Ook mooi voor het zelfbewustzijn van de stad.' Gevolgd door: 'Je hebt daar wel een aanjager voor nodig.' 'Je zou iemand moeten vinden met gezag die het verbindend belang ervan inziet dat dit deel uitmaakt van onze stadscultuur.' Antwoorden van stadgenoten die de taal én talen spreken.

In een interview van RTV Rijnstreek met onze nieuwe burgemeester vertelde hij over zijn Boskoopse wortels. Hij is daar geboren, getogen en woonde er tot voor kort. Ook sprak hij over de verbindende rol die hij graag in en voor de stad wil vervullen. Bij Boskoop moet ik altijd denken aan Vuile Dieven, een theaterstuk van Hollandia, in een desolate hogedrukcentrale op het Hoogovensterrein. Het verhaal van de arbeidsvrouw Nel (97) uit Boskoop en Nina (47), stichtster van de wereldketen Bodyshop. Over hoe twee werelden, twee talen, samenkomen. Nel in het Boskoopse dialect en Nina in een wereldse taal. Nel zweert bij hard werken. Je moet je eigen zien te redden is haar motto en de helpende hand bieden aan wie dat nodig heeft. Nina zweert bij hard werken. Goed voor jezelf zorgen is haar motto. In plaats van hulp aan behoeftigen bepleit zij handel met behoeftigen. Daar worden zij beter van en daar is zij beter van geworden.

In een videoboodschap op Twitter voor de nieuwe burgemeester werd door een stadgenoot aandacht gevraagd voor het slavernijverleden van Wageningen. Belangrijk. Hij wilde daar graag op ingaan. Toen ik dat zag dacht ik: zo iemand, mét Boskoopse wortels én burgemeester van ons mooie stadje, die zou je voor het aanjagen van zo'n project als het 'Wagenings woordenboek' moeten kunnen strikken. Ik heb het lef niet om hem te vragen.

Harmen Meurs, een eigenzinnig kunstenaar uit Wageningen

Op 17 januari 1891 wordt aan de Nudewal (Walstraat) het vierde kind geboren van de dan achtentwintigjarige Jan Jacob Meurs en zijn zevenentwintigjarige vrouw Johanna Sachteleben. Twee dagen later wordt het jongetje met de voornamen Harmen Hermanus aangegeven door zijn vader die schilder als beroep opgeeft. De beroepen van de getuigen bij de aangifte zijn timmerman en tabakskerver, een voor Wageningen in die tijd karakteristiek beroep.

Door Jean Gardeniers

Jean Gardeniers heeft zijn sporen verdiend in het culturele leven van Wageningen. Hij is lid van de tentoonstellingscommissie van De Casteelse Poort.

Later woont het gezin in de Beuningstraat. In maart 1898 staat in de Wageningsche Courant nog een advertentie van J.J. Meurs voor *'behangselpapier en randen en tevens voor linoleum, zeildoek, tapijten en lopers'*, te koop op dit adres. Het gezin en de firma verhuizen in april van hetzelfde jaar naar Nieuwstraat 7. Het pand is inmiddels vervangen door nieuwbouw.

Het bedrijf schrijft regelmatig in op reparatie- en schilderwerk aan de gemeente-gebouwen. In december 1907 meldt J.J. Meurs dat hij de schilderszaak van J.J. Kuijt heeft overgenomen. In 1921 verkoopt notaris G. Sluis voor J.J. Meurs en kinderen acht panden in Wageningen, waaronder winkel, woonhuis en schilderswerkplaats aan de Nieuwstraat. Zo komt er veel geld in de familie.

Artistiek talent

Al jong toont Harmen artistiek talent en krijgt j tekenlessen van de Wageningse kunstenaars August Falise (1875-1936) en Louis Raemaekers (1869-1956). Deze laatste doceert tekenen aan de HBS en aan de voorloper van de Wageningse Universiteit. Daarnaast is hij politiek tekenaar, boekillustrator en boekbandontwerper.

Hoogstwaarschijnlijk is hij degene die Harmen al op vijftienjarige leeftijd een baan als tekenaar bezorgt bij het vanaf 1906 aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool verbonden Instituut voor Phytopathologie. Dit dan nieuwe instituut staat onder leiding van J. Ritzema Bos. Zelf noemt Harmen zich overigens niet tekenaar, maar schilder. In de jaren 1906-1908 vervaardigt hij een dertiental grote aquarellen van planten-ziekten. Deze hebben zowel wetenschappelijk als artistiek een hoge kwaliteit. Al op zo jonge leeftijd blijkt hij de techniek volledig te beheersen.

Naar Amsterdam

Voor het vervolg van zijn tekenopleiding vertrekt Harmen in 1909 naar Amsterdam. Daar volgt hij twee jaar de Rijksschool voor Kunstnijverheid en een jaar avondklas van de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten. Hij behaalt de akte MO tekenen in 1911 en blijft zich daarna zelfstandig ontwikkelen. Hij geeft enkele jaren les aan de Avond-Tekenschool van de RK Volksbond en kort les in boetseren aan verschillende scholen in Amsterdam. Ook geeft hij een paar jaar hand- en vormtekenen aan de Avond-Ambachtschool in Den Helder. Daarna werkt hij alleen nog voor zichzelf en geeft privé-schilderlessen. Tussen 1914 en

Winkel, woonhuis en schilderswerkplaats op Nieuwstraat 7. Het gezin Meurs woonde daar van april 1898 tot de verkoop van het pand in 1921. Harmen verhuisde in 1909 al naar Amsterdam.

De jeugdige kunstenaar poseert met zijn palet voor een schilderij in wording.

1918 is hij drieënhal jaar gemobiliseerd. Ook in Amsterdam lijken de contacten met zijn vroegere tekenleraar Raemaekers een rol te spelen. Deze is lid van de tentoonstellingscommissie van de kunstenaarsvereniging St. Lucas, waarvan Harmen in 1914 ook lid wordt. Tot 1925 exposeert Harmen Meurs op zo goed als alle tentoonstellingen van deze vereniging. In 1914 en 1915 neemt hij deel aan tentoonstellingen van het Oosterbeekse Pictura Veluvenis, waarbij ook Wageningse kunstenaars als Falise, Raemaekers en Haak exposeren. Een andere relatie met Raemaekers valt af te leiden uit de opdracht die Harmen begin jaren 1910 krijgt voor het maken van een boekbandontwerp voor de uitgeverij Gebr. E. & M. Cohen. Voor hen maakte Raemaekers al eerder enkele bandontwerpen en illustraties. Het lijkt waarschijnlijk dat hij de uitgeverij heeft getipt over de jonge kunstenaar, toen de negende druk uit zou komen van *Een schooljongen of van kwaad tot erger* van F.W. Farrar, een vertaling uit het Engels. De ruim versierde signatuur die Harmen Meurs onder zijn tekening zet, getuigt van jeugdig enthousiasme. Harmen maakt meer boekillustraties en boekbandontwerpen. Zo maakt hij in 1919 voor uitgeverij Ploegsma het bandontwerp van *De Bewaarschool*. Deze roman van Léon Frapié is bewerkt door A.M. de Jong, de schrijver van de streekromans over *Merijntje Gijzen* en de strip *Bulletje en Boonestaak*. Voor uitgeverij Van Holkema & Warendorf maakt hij de illustratie naast het titelblad van *De Meisjes van Harkesteyn* van Hélène van Meekren, een van de eerste Nederlandse vrouwelijke journalisten.

De Notenkraker

Als hij eenmaal in Amsterdam gevestigd is, ontplooit Harmen Meurs een veelheid aan activiteiten. Deze vallen vaak samen met zijn reislust, zijn

organisatorische kwaliteiten, zijn veelzijdigheid in (grafische) technieken en zijn linkse (communistic) maatschappijvisie. Zo werkt hij als tekenaar voor *De Notenkraker*, het politiek-satirische weekblad, dat in 1907 ontstaat vanuit *Het Volk*, het dagblad van de SDAP. Het doel van het blad is 'in woord en beeld, [...] aan de meest verdoofden en gebogenen duidelijk te maken, welke hun plaats, hun onwaardige, onverdiende plaats is in de maatschappij'. Bekende (politieke) tekenaars voor het blad zijn Albert Hahn en L.J. Jordaen. Harmen Meurs werkt van 1919 tot 1921 en van 1926 tot en met 1928 aan het blad mee en trekt af en toe de aandacht. In *Voorwaarts, Sociaal-democratisch Dagblad* van 22 juli 1926 staat de volgende aanbeveling: 'De Notenkraker van a.s. Zaterdag is aan de vakantie gewijd [...] De schilder Harmen Meurs, wiens werk op de laatste tentoonstelling der "Onafhankelijken" zoozeer de aandacht trok, teekende een groote plaat "Achterbuurt-vacantie", die zeer ontroeren zal.'

De Onafhankelijken

In 1918 wordt Harmen Meurs lid van de vereniging van beeldend kunstenaars De Onafhankelijken. Vanaf het begin nemen ook buitenlandse kunstenaars deel aan hun tentoonstellingen, veelal in het Stedelijk Museum in Amsterdam. Zo worden kunstenaars als Marc Chagall, Wassily Kandinsky en Francis Picabia hier geïntroduceerd, later ook Duitse expressionisten als Max Pechstein en Alexej von Jawlensky. Binnen deze kunstenaarsvereniging, eerst als lid en later als voorzitter, bereikt Harmen zijn grootste successen. In 1928 is hij tweede voorzitter, bestuursleden zijn onder anderen Wim Schuhmacher en Carel Willink. In de meivergadering van 1929 wordt Harmen tot voorzitter gekozen en blijft dit tot in 1932. Samen met Jos H. Gosschalk brengt hij in 1929 de Duitse kunststroming Neue Sachlichkeit naar Nederland. De expositie in het Stedelijk Museum blijkt later de grootste presentatie van deze groep in Europa geweest te zijn.

Boven links: Het Zwart - De Europeesche Meeldauw. Botanische wandplaat, getekend door Harmen Meurs ca 1910. Wageningen University&Research, Library, Special Collections.

Boven rechts: Bestuursleden van De Onafhankelijken poseren op de trap van het Stedelijk Museum aan de Paulus Potterstraat in Amsterdam, tijdens de tentoonstelling t.g.v. hun tienjarig bestaan in 1922. Tweede van links is Harmen Meurs.

Onder: Het affiche voor de zeventwintigste tentoonstelling van De Onafhankelijken in 1925: Met moderne Franschen.

Boven: Het affiche voor de tentoonstelling D.O.O.D. is gemaakt door Cas Oorthuys en J.J. Voskuil.

Boven rechts: Zwart-wit afbeelding van het schilderij *Tijdsbeeld 1933-1934* over de behandeling van joden door de nazi's. Het stelt een halfnaakte joodse man voor die door nazi's met hakenkruizen wordt gebrandmerkt. Het doek werd door directeur Baard uit het Stedelijk Museum verwijderd.

In de loop van zijn schilderscarrière neemt Harmen de kenmerken van verschillende kunststromingen in zich op en geeft daar zijn eigen invulling aan. Met name de Nieuwe Zakelijkheid met haar voorkeur voor eenvoudige vormen heeft hem beïnvloed. Harmen Meurs maakt vanaf 1919 veel reizen naar Parijs en andere plekken in Frankrijk zoals de Côte d'Azur en Corsica. Zijn daar gemaakte werk is daarna zowel in Frankrijk als in Nederland op diverse tentoonstellingen te zien. Zo vermeldt bijvoorbeeld de *Wageningse Courant* van 9 februari 1929: [...] *te Arnhem. Artibus Sacrum. Overzichtstentoonstelling Harmen Meurs van werken over de laatste jaren.* Ook maakt hij reizen naar België, Spanje en Italië. Zowel de mensen als de landschappen inspireren hem tot een grote productie in allerlei technieken.

Conflicten

Van de voorjaartentoonstelling van De Onafhankelijken in 1933 worden door directeur Baard van het Stedelijk Museum vlak voor de opening twee schilderijen verwijderd, het een ('Namiddag' van J.H. Moesman) om reden van zedelijkheid, het ander ('Selig sind die geistig Armen' van Horst Strepel), dat al verboden was op een Berlijnse tentoonstelling, om religieuze redenen. De Onafhankelijken sluiten daarop de tentoonstelling, maar heropenen die in een particulier pand. Op de voorjaartentoonstelling van 1934 worden weer twee schilderijen geweigerd, opnieuw van Moesman ('De aangekomene') en dit keer ook een werk van Meurs: *Tijdsbeeld 1933-1934* met SA-mannen die een hakenkruis op de borst van een arbeider branden. Het wordt krenkend voor een

bevriende natie gevonden. Alleen een deel van het schilderij (het hoofd) is behouden gebleven. Harmen is medeorganisator van de anti-fascistische tentoonstelling *Kultuur 34*, in een particulier pand, met onder andere zijn *Tijdsbeeld 1933-1934* en in Duitsland verboden boeken en kranten.

Ook voor de tentoonstelling *D.O.O.D.* (De Olympiade Onder Dictatuur) in 1936 zendt Harmen werk in. Dat jaar zijn de Olympische Spelen in Berlijn, die worden gebruikt als propagandamiddel voor het bewind van Adolf Hitler. Kunstenaars willen in de tentoonstelling het werkelijke Duitsland laten zien. Onder de deelnemers zijn bekende kunstenaars als Max Ernst, Ossip Zadkine, Fernand Léger, André Lhote en Jacques Lipchitz. Vanwege een te verwachten versterking van de openbare orde worden op verzoek van de Duitse consul enkele werken verwijderd, waaronder opnieuw *Tijdsbeeld 1933-1934*.

Amstel 190

Een van Harmens Amsterdamse woonadressen is Amstel 190 (later ook Amstel 194), een statig pand met uitzicht op de Blauwbrug. Beneden woont de huisbaas. Op de eerste verdieping cineast Joris Ivens en beeldhouwer Jan Havermans met zijn vrouw Wiep. Op de tweede verdieping gemeenteraadslid Cees de Dood met zijn vrouw, balletdanseres Florrie Rodrigo en helemaal boven schilder Harmen Meurs met zijn tweede vrouw Dicky Zeevat. Meurs is in 1922 gescheiden van zijn eerste vrouw Anna Rosalie Goddefroij. Ze ontmoeten daar andere kunstenaars als Hendrik Marsman, Charley Toorop, Erich Wichman en Jan Slauerhoff. Een leerlinge van Harmen is Anneke van der Feer. Zij ontmoet zo Joris Ivens en wordt diens jarenlange geliefde. *De Waarheid* meldt op 21 januari 1956 haar overlijden: 'Op 53-jarige leeftijd is vanmorgen [...] overleden de bekende schilderes Anneke van der Feer. [zij] heeft haar leven en haar kunst geheel in dienst van de strijd der arbeidersklasse gesteld. [...] [zij] werd leerlinge van Harmen Meurs en studeerde daarna aan de vrije academie te Parijs.' Van Florrie, Anneke en Wiep maakt Harmen portretten. Op 24 juli 1982 wijdt *De Volkskrant* een paginagroot artikel aan Florrie Rodrigo bij haar achtentachtigste verjaardag. Zij haalt herinneringen op aan mensen met wie ze gewerkt heeft, zoals Pissis, en aan de medebewoners van Amstel 190. Van deze kunstenaarsgroep is Joris Ivens het meest bekend als aanhanger van het communisme, maar ook de anderen hebben (uiterst) linkse maatschappijopvattingen en geven daar in hun kunstuitingen vorm aan.

Als romanfiguur

Het mag wel als een teken van iemands naam en faam gezien worden als een romanfiguur naar hem of haar gemodelleerd wordt. Dit overkwam Harmen Meurs. In 1945 verschijnt van de dan beroemde schrijfster Willy Corsari (1897-1998) bij uitgeverij De Bezige Bij de oorlogsroman *Die van ons*. Deze beleeft zeven drukken en een oplage van 70.000. Corsari's boek is de kurk waarop de uitgeverij drijft, ofschoon de nieuwe experimentele auteurs op haar neerkijken.

In de roman komen verschillende personages voor, wier naam en belevenissen geleend zijn van bestaande personen. Zo is er bijvoorbeeld professor Lieftinck (van het 'tientje'). De romanfiguur Thea Heldring is dochter van een predikant in een klein plaatsje (verwijzend naar O. Heldring uit Zetten). Harmen Meurs komt in twee hoofdstukken uitgebreid voor, waarbij regelmatig met de werkelijkheid wordt gespeeld, maar waarbij ook een aantal essentiële feiten wel kloppen. Zo woont Harmen op een bovenverdieping aan de Amstel, wat klopt, is hij een kunstenaar, wat klopt, maar niet een schilder maar een beeldhouwer. Corsari laat hem regelmatig pijp roken, wat weer wel klopt. Zij laat hem al jong naar Amsterdam gaan en van daaruit zwerven in Parijs, de Provence en Italië, wat klopt. Ook laat ze hem dikwijls botsen met andere kunstenaars, een eigenzinnige karaktertrek die klopt. Dat Harmen om het leven komt bij de ontploffing van een V1 is niet waar, maar een romanfiguur moet natuurlijk spectaculair aan zijn einde komen.

Speuld

In 1937 trouwt Harmen met zijn derde vrouw, de joodse kunstenaars Berthe Edersheim. In die jaren vlak voor de oorlog treedt hij niet meer zo op de voorgrond, maar blijft wel werk maken. Harmen en Berthe zoeken een rustige plek om te gaan wonen en vinden die in het Veluwe Speuld. Ze verhuizen in 1939 naar hun nieuwe huis, dat ze Speuldeus noemen. Op deze afgelegen plek komen ze de oorlog ongeschonden door. Ze hebben zelfs enkele onderduikers. Tot verdriet van Harmen verlaat Berthe hem in 1958 om in Parijs te gaan samenwonen met de schrijfster Josepha Mendels. Vanuit en in Speuld is Harmen blijven reizen, schilderen en tekenen. Zo maakt hij trektochten met ezels door Spanje en laat zich daardoor inspireren in zijn werk. Ook tekent en schildert hij de mensen en dieren om hem heen, de Veluwe boeren en boerinnen en paarden. Harmen is dan lid van de WAK (Werkgemeenschap Arnhemse Kunstenaars) en trekt veel op met Piet van Dokkum, een bondgenoot in (linkse) politieke visie. Harmen is zowel zijn organisatorische energie als zijn eigenzinnigheid nog niet kwijtgeraakt.

In 1950 ontstaat een conflict over bevoegdheden binnen de WAK. Zoals de *Arnhemsche Courant* van 6 april 1950 schrijft: *'Maar vanaf het begin heeft het bestuur der sectie B.K. onder leiding van de voorzitter, de schilder Harmen Meurs de spelregels doorbroken [...]'* En dezelfde krant op 3 april: *'Vooral de laatste [=Harmen] werd [...] een eigenmachtig optreden verweten.'* De *Apeldoornsche Courant* van 3 april spreekt zelfs van: *'de onverantwoordelijke en demagogische leiding'* van de sectie. Het resultaat is een afsplitsing met de naam *Kring '50*. Overigens komen verschillende weggelopen kunstenaars weer terug en in de nieuwe statuten krijgen de secties meer zelfstandigheid. Zo krijgt Harmen toch een beetje zijn gelijk.

Op 23 februari 1951 verschijnt in *De Vrije Pers* een groot artikel met als kop: *'Speulde krijgt trek-schakelaar in de bedstee'*. Na twintig jaar bakkeleien komt er eindelijk elektriciteit in Speuld. Zoals de krant zegt: *'Jan Schuur, de timmerman: Klarenbeek de bakker: kunstschilder Meurs, de oude en de jonge Schuurkamp, dat zijn in Speulde de grote mannen, want zij zijn de leden van het electrische comité. De strijd hebben ze aangeboden tegen conservatisme.'*

Laatste jaren

Op 9 september 1962 staat in de *Waarheid* een artikel met als kop *'Adhaesies voor ontwapeningscongres'* [in Moskou]. Onder de velen die steun betuigen bevindt zich ook *'Harmen Meurs Speuld'*. Het oude vuur gloeit blijkbaar nog en zijn oude kameraden weten hem nog te vinden. Hij blijft naar de terugkeer van Berthe verlangen en zijn vriendenkring wordt steeds kleiner. Hij is zo eigenwijs dat hij zelfs een aankoopcommissie van het Rijksmuseum de deur wijst, omdat hij zelf de criteria voor te kiezen werken wil bepalen. In 1964 overlijdt Harmen Meurs eenzaam na een val van de trap.

Boven: In zijn latere leven portretteerde Meurs vaak mensen en dieren uit zijn directe omgeving, de Noord-Veluwe.

Bronnen

Blotkamp, Carel et al., *Magie en zakelijkheid. Realistische schilderkunst in Nederland 1925-1945*, Zwolle/Arnhem, 1999
Delpher (digitale oude kranten, tijdschriften en boeken)
Jong, Karlijn de, *De Onafhankelijken 1919-1929*, Scriptie UU 2009
Mond. meded. Onno van Dokkum
Mulder, Hans, *Kunst in crisis en bezetting*, Utrecht/Antwerpen, 1978
Schreuder, Esther, *Harmen Meurs. Goed op de hoogte en spelend met de tendensen*, Scriptie VU Amsterdam, 1998
Venema, Adriaan, *Harmen Meurs 1891-1964*, Amsterdam 1979

Illustraties

De privé afbeeldingen zijn afkomstig uit een plakboek van particuliere verzamelaars. Afbeeldingen van werken van Meurs en de posters komen van internet.

IN GESPREK MET CHRISTIAAN BEGEMANN

Door Jan Mars

'Ik keek er zelf ook van op hoeveel ik in de loop der jaren heb gedaan,' zegt Christiaan Begemann (1993). De tafel ligt dan al bezaaid met boekjes en folders en schriften en ringbanden en archiefmappen en knipsels. 'Maar momenteel doe ik niet zo veel meer, ik ben nu bezig een jaren-30 monumentje te behouden.' Het gesprek vindt plaats in de woning uit 1932 die hij met eigen handen en enige hulp aan het opknappen is – we zitten in een kale woonkamer op tuinstoelen aan een wiebelige kampeertafel. 'Alleen voor de ramen heb ik een aannemer ingeschakeld.'

Vanaf 2012 werkte Begemann als vrijwilliger aan de balie in museum De Casteelse Poort; kort daarna begon hij met hand- en spandiensten voor Oud Wageningen en later ook voor Open Monumentendag: posters voor lezingen, folders, foto's en boekjes.

Wie het publiek bij lezingen van Oud Wageningen in ogenschouw neemt, ziet meteen hoe jong Begemann is vergeleken met de gemiddelde leeftijd van de overige aanwezigen. Waar komt zijn belangstelling vandaan? 'Op de Brinkschool kregen we geschiedenisles van juffrouw Gonny Touw,' vertelt Begemann, en hij toont de schriftjes

die hij al die jaren gekoesterd heeft. 'Dat deed ze zo goed dat ik er mijn hele middelbareschooltijd op terug kon vallen. Als het over de dinosauriërs ging, bracht ze de dino's van haar kinderen mee, en over de Vikingen vertelde ze prachtige verhalen.'

En wat nog meer bijdroeg aan zijn belangstelling: het Gijsbertproject. 'In groep 6 gingen we naar het museum voor het project "In de sporen van Gijsbert; leven in de middeleeuwse stad Wageningen". Leo Eppink verzorgde dat. We liepen door het museum, ik weet nog dat we in de kelder mochten en daar zat een muisje, dat heeft diepe indruk op me gemaakt. Daarna liepen we door de stad, over de stadsmuren en langs de gracht. Het was geweldig.' De diepe indruk die dit maakte, betaalde zich ook uit: in 2013 nam Begemann het stokje over van Eppink. Vijf jaar lang deed hij als begeleider mee aan het Gijsbertproject voor Wageningse basisscholieren. Doorslaggevend was een geschiedenisopdracht in de tweede klas op Pantarijn, waarvoor de leerlingen hun grootouders en andere familieleden gingen ondervragen over hun belevenissen in de Tweede Wereldoorlog. Begemann, die kan bogen

op ten minste acht generaties Wageningers in zijn stamboom, ervoer de geschiedenis als het ware aan den lijve. Wat nog sterker gebeurde toen hij zijn maatschappelijke stage in de derde klas bij het gemeentearchief doorbracht.

‘Ik kan de brief die ik schreef niet meer terugvinden in mijn archief,’ zegt hij verontschuldigend, ‘maar ik kon komen en gemeentearchivarissen Bob

Kernkamp en Petra Leenknecht hadden een gedetailleerd programma voor me gemaakt, met uitleg over van alles. Ik kon rondkijken in de leeszaal, de burgerlijke stand en het kadaster, ik kreeg een cursusje paleografie, waar ik later bij mijn studie landschapsgeschiedenis nog veel aan gehad heb, ik kon allerlei vergunningen bekijken.’

Vooraf dat laatste was spannend. De overgrootvader van Begemann was de Wageningse aannemer Beekhof, die in het interbellum direct betrokken was bij tal van gezichtsbepalende bouwwerken in de stad: de wijk Patrimonium, het gebouw van Van der Kolk op de hoek van de Stationsstraat, de Plantenziektenkundige Dienst aan de Geertjesweg, het slachthuis aan de haven (waarvan slechts de portierswoning rest), om er een paar te noemen. Bij de honderdste geboortedag van zijn overgrootmoeder maakte Begemann een gedenkboekje; daarin kon hij niet alleen ontelbare familiefoto’s opnemen, maar ook een uitgebreide wandeling langs gebouwen die zijn overgrootvader in Wageningen heeft neergezet. De ambtelijke neerslag daarvan vond hij in het gemeentearchief: vergunningen, aanbestedingen, tekeningen, met het handschrift en de handtekening van zijn verre voorvader.

‘Dat was heel intrigerend. Ik wil de geschiedenis graag kunnen betrekken op mijzelf, en dit was een soort thuiskomen,’ zegt hij. ‘De lokale politiek vind ik ook veel interessanter dan de landelijke, en zo is het voor mij ook met geschiedenis. De Romeinse tijd bijvoorbeeld, spreekt me minder aan.’

Na zijn eindexamen, zonder geschiedenis omdat dat niet paste in zijn studieprofiel, studeerde Begemann planologie, geografie en milieu in Nijmegen. In zijn masterfase kwam hij in aanraking met GIS, Geografisch Informatiesysteem, een manier om geografische gegevens gecomputeriseerd te verzamelen, te bewerken en te beheren. ‘Ik houd erg van kaarten,’ zegt Begemann, ‘en hier ging een wereld voor me open. Wat je er allemaal mee kon laten zien, je kon de ontwikkeling van een stad zichtbaar maken, de fases in het ontstaan. Al bij mijn allereerste GIS-cursus heb ik gedacht: ik wil ooit eens een eigen atlas maken, waarin alles te vinden zou zijn, ook lantaarnpalen en bushokjes.’ Zijn fascinatie voor kaarten kan hij ten volle uitleven in zijn werk als beleidsmedewerker OV bij de provincie Utrecht. ‘Ik houd me bezig met monito-

ring van het openbaar vervoer: data-analyses op het gebied van veiligheid, bereikbaarheid, passagiersstromen, bushaltes,’ legt hij uit. ‘Daar maken we overzichtskaarten van, die bijdragen aan beleidsvorming. Ik ben kaartleverancier. Het is spelen met kaarten en tegelijk leer ik wat er allemaal mogelijk is.’

Met name het tonen van de fases in stadsontwikkeling kan heel verhelderend zijn. ‘Ooit wil ik nog eens een inventaris maken van alle bouwdoSSIERS bij de gemeente, om te laten zien hoe Wageningen is geworden wat het nu is. Daar kun je zo veel mee laten zien, maar als je gewoon over straat loopt, zie je ook al veel bijzonders.’ Hij verwijst naar trottoir-resten die zijn overgebleven nadat een weg verlegd is, of naar putdeksels waarop het jaartal laat zien wanneer een straat is aangelegd. ‘Bij Hoevestein is de oorspronkelijke weg onbegaanbaar gemaakt toen de Nijenoord Allee werd aangelegd,’ vertelt hij. ‘Aan de kant van de Hollandseweg ligt daar een dood stuk weg – dat vind ik heerlijk. Dat soort dingen zijn tijdsdocumenten, daar geniet ik van.’

‘Ik wil de geschiedenis graag kunnen betrekken op mijzelf’

Hij vindt dat er te weinig rekening wordt gehouden met zulk soort tijdsdocumenten, bijvoorbeeld bij de vernieuwing van het wegdek, waarbij putdeksels klakkeloos vervangen worden en datering onmogelijk wordt. Of in Patrimonium, waar het oorspronkelijke stratenplan in stand is gebleven maar alle straten modern vormgegeven straatnaambordjes hebben gekregen. Anderzijds: de vervanging van de straatnaambordjes in de binnenstad door ‘authentieke’ exemplaren, dat vindt Begemann weer te veel van het goede: ‘Er zijn in de tijd allerlei veranderingen geweest aan de huizen,’ stelt hij, ‘en die zogenaamd oorspronkelijke bordjes passen er gewoon niet meer bij.’ De stedelijke omgeving verandert voortdurend en als iets weg is, weet je al gauw niet meer hoe het er uitzag. Om vast te leggen hoe het was, biedt de fotografie uitkomst. Sinds 2009 maakt Begemann foto’s van karakteristieke of bedreigde plekken in Wageningen, in de traditie van de fotografen Sjaak Rauws en Louis Canters. ‘Ik heb inmiddels zo’n tienduizend foto’s,’ meldt hij trots, ‘waarop je kunt zien hoe de stad zich ontwikkelt.’

Eerste sportcomplex dient 'zedelijke belangen van het volk'

Wageningen kent tegenwoordig legio prachtige sport- en spelgelegenheden. Het sportcomplex de Bongerd op de campus bijvoorbeeld en de uitgebreide sportvelden aan de Zoomweg, Marijkeweg en Peppelsteeg. Ook het sport- en speelpark aan de Nobelweg geeft de Wageningse jeugd alle kans om lekker fysiek bezig te zijn in de frisse buitenlucht. Een eeuw geleden waren sporters vooral aangewezen op provisorische speelveldjes. Daar kwam in 1920 verandering in met de komst van een vakkundig aangelegd sportpark aan de toenmalige noordelijke rand van bebouwd Wageningen.

Door Petra Leenknecht

Petra Leenknecht is assistent-archivaris bij het Gemeentearchief in Wageningen.

De precieze locatie moeten we zoeken bij de huidige kruising Van Uvenweg en Rooseveltweg, nu een rotonde. De Rooseveltweg werd pas begin jaren zeventig aangelegd, maar de (Professor) Van Uvenweg was er al rond 1950 en kreeg aanvankelijk de toepasselijke naam Sportparkweg. Net boven de huidige rotonde waren vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw de ingangskoketten en een opzichterswoning van het sportpark te vinden. De sportvelden lagen weer ten noorden daarvan. Tegenwoordig staan op de plek van het inmiddels al weer lang ter ziele zijnde sportterrein de hoge flatgebouwen van de Asterstraat, die eveneens van begin jaren zeventig dateren.

Naast de kassen van Pomona

Het initiatief voor de oprichting lag bij de Nederlandse Bond voor Lichamelijke Opvoeding, afdeling Wageningen en Omstreken. Een hele mondvol. Deze Wageningse divisie was pas een jaar in functie en had bij aanvang patente plannen. Naast het geven van een gratis kindercursus in het openluchtspel was men doordrongen van het belang en het gemis van sportfaciliteiten en werd een speciale commissie ingesteld voor de realisering van een sportpark. De Wageningsche Courant meldde op 15 november 1919 dat de bond hiertoe 3 hectare terreinen had aangekocht aan de Tarthorsterweg. Aan deze inmiddels verdwenen weg lagen westelijk van het op te richten sportpark de kassen en andere bedrijfsgebouwen van fruitkwekerij Pomona (1916-1969) van de familie Hioolen. Kweker Willem Hioolen bewoonde met zijn gezin villa Pomona op het bedrijfsperceel, waar in de beginjaren in een van de schuren zelfs een snuiftabakfabriekje was gevestigd. Verder was het omringende landschap mondjesmaat bebouwd met boerderijtjes. Met de komst van het sportpark kwam er dus duidelijk meer reuring in het gebied.

Luchtfoto uit 1967 waarop het Sportpark aan de Van Uvenweg (voorheen Sportparkweg) met voetbalvelden en tennisbanen goed te zien is. Links ervan de kwekerij van Hioolen met villa Pomona. Middenonder de Ireneschool aan de in aanbouw zijnde Rooseveltweg. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Voor iedereen?

Naast twee voetbalvelden (waarvan er één ook voor andere doeleinden geschikt was), een atletiekterrein met onder meer springbakken en een speeltuin met zandbak en gymnastiektoestellen, was er in het ontwerp ook ruimte voor twee graveltennisbanen, een overdekte tribune met douches en een opzichterswoning. Het college van B&W en de gemeenteraad waren enthousiast over de plannen. Twistpunt was wel wie er dan gebruik mocht gaan maken van het terrein. Doel van het bondsbestuur was om juist 'verenigingen van de arbeider of kleine burgerkringen' tegen gereduceerd tarief toegang te verlenen. De bond wilde namelijk ook het volkskind de ruimste gelegenheid geven tot sportbeoefening. Daar waren niet alle raadsleden even gelukkig mee, iedere erkende sportvereniging moest volgens hen dezelfde rechten krijgen op de terreinen. Maar het plan, hier en daar aangepast (o.a. de overdekte tribune zou niet gerealiseerd

worden) kreeg uiteindelijk voldoende bijval. Begin maart 1920 startten de werkzaamheden voortvarend om in eerste instantie de tennisbanen te verwezenlijken. Op 13 mei, Hemelvaartsdag, dienden de eerste ballen namelijk over het net te vliegen.

Opening in fases

De Nederlandse Lawntennisbond was verguld met de nieuwe tennisbanen. In een toespraak van de voorzitter van de tennisbond, T.A.C. Schoevers, tijdens de opening van de banen op 13 mei 1920, stelde hij opgelucht vast dat het eindelijk gedaan is met het al vijftientig jaar amateuristisch spelen op de weide van Daniëls en de kleine zandvlakte bij het Bowlespark. Nu kon er een serieuze competitie gespeeld gaan worden, met het uitnodigen van 'vreemde spelers', van buiten Wageningen dus. Slechts twee weken later volgde de opening van de speeltuin en eind augustus stond er een hele week gepland met een uitgebreid over heel Wageningen verspreid sportprogramma: van watersport tot turnen en van korfbalwedstrijden tot een militaire dag met wedstrijden granaatwerpen en bajonetvechten. Jonkheer Mr. G.C. von Weiler, de voorzitter van de landelijke Bond voor Lichamelijke Opvoeding, roemde het Wageningse initiatief in zijn openingsspeech: 'Dat dit park tot stand is kunnen komen, is een symbool, van den ondergang van den eenzijdige intellectuele opvoeding'. Die laatste had volgens de spreker tot grote schade geleid 'aan de zedelijke belangen van het volk'. Hoe het ook zij, de Wageningse verenigingen wisten vervolgens de weg naar het sportpark te vinden, zoals Gymnastiekvereniging TOVOL (Ter Ontwikkeling Van Ons Lichaam) en voetbalvereniging GVC (Go Ahead Victoria Combinatie).

In april 1922 werd in samenspraak met arbeiderscorporaties besloten tot gratis openluchtcursussen voor arbeiders op zaterdagmiddag. De Bond voor Lichamelijke Opvoeding leverde de materialen voor kastiebal, vuistbal, honkbal en alle andere grote balspelen uit die tijd, voetbal uitgesloten, om zo 'de ledematen uit hun werkplooiën te brengen'.

Verkoop sportterrein

Tot zover dus goede berichten, maar helaas pakten zich al snel donkere wolken boven het park samen. De speeltuin was veelvuldig doelwit van vernielzucht, wat leidde tot sluiting voor langere tijd. Vooral de afrasteringen en doelpalen moesten het herhaaldelijk ontgelden. Blijkbaar was de aanwezigheid van opzichter E. van Holland op het terrein niet afdoende en dus werd er op proef een potige bewaker van de Gecontroleerde Nachtveiligheidsdienst uit Ede ingeschakeld. Naast deze vernielperielen raakte de bond ook financieel in zwaar weer.

Zo zeer zelfs dat eind juni 1925 het sportpark met opzichterswoning en toebehoren publiekelijk moest worden verkocht in café Centraal. Dijkgraaf en rentmeester P.H. van Rijn kocht percelen een tot en met drie, met daarop het opzichtershuis, het voetbalveld (in huur bij GVC) en de lawntennisbanen. Perceel vier, het voetbalveld van de Wageningsche Boys (later Wageningse Arbeiders Voetbal Vereniging), kwam in eigendom van J.H. van Eck die er een kwekerij op wilde gaan vestigen.

Na de oorlog

Ondanks de gedeeltelijke verkoop bleef het sportpark grotendeels behouden voor Wageningen. Bovendien kocht de gemeente alle percelen in de jaren 30 al weer terug. De Wageningsche Boys verlegden hun thuisbasis wel even naar de Haarweg, maar in 1940 keerden ze, inmiddels als WAVV, terug naar hun roots aan de Sportparkweg. Ook na de oorlog bleef het sportpark grotendeels de thuisbasis van deze arbeidersvoetbalvereniging, tot het terrein eind jaren zestig moest wijken voor de uitbreidingsplannen van de gemeente. Inmiddels was de naam veranderd in Sportpark Tuindorp, dankzij de sinds de jaren dertig aan de oostzijde ontsproten Bloemenbuurt. De hoge flats die op het voormalige sportterrein verrezen kregen de welgekozen namen Anemoon, Lupine en Korenbloem, als het ware ontkiemd uit de vruchtbare voormalige Tuindorpgrond. De speeltuin heeft dan al lang een nieuwe stek gevonden, ingebed in de Bloemenbuurt. In de nog steeds erg populaire speeltuin Tuindorp kunnen de Wageningse kinderen naar hartenlust spelen en ravotten, in de nog altijd broodnodige frisse buitenlucht.

Boven: Sportuitwisseling in de jaren 50 tussen WAVV en de Engelse club Beckenham. Opening van de voetbalwedstrijd, die op het Sportpark werd gespeeld. Op de achtergrond zijn de arbeiderswoningen aan de Asterstraat zichtbaar.
Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.
Foto H.A. Viets.

Onder: De beheerderswoning bij de ingang van het Sportpark in de jaren 60. Hier woonde opzichter Van Dam. Het kleine hokje in het midden was het toegangsloket.
Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.
Foto G.A. van Berkel.

Voor deze serie maakt Petra Leenknecht vooral gebruik van de Beeldbank Wageningen, een samenwerkingsproject van Gemeentearchief, museum De Casteelse Poort en Oud Wageningen. De beeldbank omvat vele duizenden foto's en de vrijwel complete Wageningsche Courant van 1855 tot 1947. Zie beeldbankwageningen.nl

In de maand oktober is het Koetshuis van Museum de Casteelse Poort traditiegetrouw gereserveerd voor de 'Maand van de Geschiedenis', dit jaar met het thema 'Aan het Werk'. Voor de expositie is dat letterlijk opgevat, namelijk als de oproep van bazen en patroons aan de arbeiders om weer aan het werk te gaan. Stakingen en arbeidsconflicten in de vier belangrijkste Wageningse industrieën staan centraal: de baksteen-, de sigaren-, de grafische en de kennisindustrie. Deze verschillen onderling sterk, maar beslaan ook verschillende periodes. De expositie biedt een caleidoscopisch inzicht in de vele vormen van arbeidsconflicten en stakingen die in Wageningen hebben plaatsgevonden. De keuze voor deze invulling is niet alleen historisch ingegeven, maar refereert ook aan de actualiteit.

'Aan het werk' belicht arbeidsconflicten

Door Jan Schakel

Jan Schakel is voorzitter van de tentoonstellingscommissie van De Casteelse Poort.

Als de geschiedenis van de stakingen en arbeidsconflicten in Wageningen één ding laat zien, is het dat er in de afgelopen eeuwen vooruitgang is geboekt: meer en eerlijker verdeelde welvaart; meer arbeidszekerheid, eerlijker verdeeld werk, betere beloning. Tegelijkertijd zien we wereldwijd een omgekeerde tendens: o.a. de globalisering zorgt in de moderne, welvarende, ontwikkelde westerse samenlevingen voor een nieuwe onderklasse, waarin miljarden mensen geen bestaanszekerheid kennen, en daarnaast een kleine exorbitant rijke en machtige bovenklasse. De positie van de onderliggende arbeidersklasse is vergelijkbaar met die van de steenarbeiders en sigarenmakers een eeuw geleden. Het is dan ook niet voor niets dat werkgevers en vakbonden in juni 2021 via de SER een advies deden uitgaan om de doorgeschoten flexibilisering van de arbeidsmarkt terug te dringen en vaste arbeidscontracten weer meer gangbaar te maken. De Casteelse Poort besteedde eerder aandacht aan industrie, werkgelegenheid, vakbeweging en arbeidsconflicten: bij het 100-jarig bestaan van het Volkshuis in 2006 (expositie 'De stem des volks') en in 2017 met de tentoonstelling 'Made in Wageningen'. Uit die laatste komt onderstaand citaat: *'De steenfabrieksarbeiders vormden door hun armoede, hun gebrek aan scholing, hun slechte behuizing en hun kinderrijke gezinnen een aparte groep in de maatschappij. (...) Dat de lage beloning en de slechte arbeidsomstandigheden tot arbeidsonrust leidden is niet verwonderlijk. De*

risico's die de arbeiders liepen bij het meedoen, laat staan het opzetten van een staking, waren enorm. Voor initiatiefnemers betekende actie bijna altijd ontslag, ook als de eisen werden ingewilligd. (...) Toch is er in Wageningen, met name in de periode 1906-1913, vrij veel gestaakt. Vaak waren daar kruiers bij betrokken. De eisen waren bescheiden en de resultaten gering. In veel gevallen was een staking gericht tegen het leveren van een grotere prestatie voor hetzelfde geld. Pas na 1920 wordt het beter voor de arbeiders en na 1945 deelden zij mee in de algemene verbetering van de welvaart.'

Schrijnende voorbeelden

Onder de schrijnende voorbeelden van verschrikkelijke arbeidsomstandigheden is het fenomeen kinderarbeid berucht: *'In 1881 werkten in het Gelderse Rivierengebied 1.449 jongens en 517 meisjes onder de 16 jaar in de baksteen-nijverheid, op een totaal van een kleine 8.500 werknemers. (...) Het werk dat deze kinderen moesten verrichten was op zich niet bijzonder zwaar, maar ze moesten wel twaalf tot zestien uur per dag werken. Ze kregen onvoldoende nachtrust, slechte voeding en genoten weinig of geen onderwijs.'* Ook gemeentes werden geconfronteerd met de keerzijde van het werk in de steenfabrieken: *'Hoewel steenfabrieken voor veel werkgelegenheid zorgden, waren bestuurders van plattelandsgemeenten vaak niet gelukkig met de vestiging van een steenfabriek. Zulke fabrieken trokken behoeftige arbeiders van elders aan, die bovendien een deel van het jaar werkloos waren (...).'* De Wageningse historicus Piet van Cruyningen eindigt het hoofdstuk over de baksteenindustrie in De Canon van het Gelders Verleden met de veelzeggende uitspraak: *'Het steenovenvolk betaalde de prijs van de vooruitgang.'* In het boek '100 jaar Volkshuis; De arbeidersbeweging in Wageningen' ten slotte wordt de laatste staking in de steenindustrie

De expositie Aan het Werk is een coproductie van Museum de Casteelse Poort (MCP) en de Historische Vereniging Oud Wageningen (HVOW), en is samengesteld door Enrico van den Bogaard (HVOW), Jola Gerritsen (HVOW/MCP) Jan Nab (MCP), Jan Schakel (MCP), Henk Slegten (HVOW) en Ditta van Vliet (HVOW/MCP). De gebruikte literatuur is beschikbaar op aanvraag en zal in de expositie aanwezig zijn.

beschreven: 'Welhaast als symbool van het einde van bedrijf en bedrijfstak vindt er op 11 augustus 1966 een staking plaats bij de Koebongerd. Het zal de laatste staking zijn die plaats vindt in de steen-industrie in Wageningen. De altijd roerige steen-industrie bevindt zich in zijn nadagen en het zal niet lang meer duren of ook de Koebongerd zal definitief stil worden gelegd. Onbewust vooruitlopend op die definitieve stillegging leggen de zes werknemers op die bewuste 11e augustus het werk stil. Lang zal de staking niet duren. Het is een laatste spontane uitbarsting met als doel een loonsverhoging. Met een goed gevoel voor drama had deze laatste staking een betere afloop verdiend. Nu leggen de werknemers al na één dag het hoofd in de schoot; de staking gaat verloren. Het loonzakje laat hetzelfde bedrag zien als de week daarvoor, minus die ene dag.'

Andere industrieën

Ook in de andere Wageningse industrieën vonden arbeidsconflicten en stakingen plaats. De sigarenindustrie leek sterk op de baksteenindustrie. Tabak bood lange tijd veel werkgelegenheid. Al in de zeventiende eeuw werd hier tabak geteeld, voornamelijk door kleine pachters. Na 1890 kwam er betere en goedkopere tabak uit Amerika en Indië beschikbaar en verdween de inlandse tabaksteelt. Goedkoop werkvolk kwam volop beschikbaar en bood kansen aan de tabaksstripperij. Dit was thuiswerk, door vrouwen en kinderen, die in kleine, overbevolkte woningen een schamel inkomen verdienden. De sigarenfabricage startte in Wageningen in de negentiende eeuw. In 1851 werkten tientallen arbeiders in de sigarenfabrieken, in 1930 waren het er al 454. Het werk in de fabriek was ongezond en zwaar en de bestaanszekerheid gering. Werd er geen tabak geleverd, dan had de arbeider geen inkomen. En lonen werden verlaagd als het de fabrikant uitkwam. Met de komst van de Bond voor Sigarenmakers en na vele stakingen, kwam er rond 1913 een loonregeling. Na 1930 slonk het aantal sigarenmakers, door mechanisatie en verdringing van de sigaar door de sigaret. De laatste sigarenfabriek sloot haar deuren definitief in 2000.

De grafische industrie (Veenman, Zomer en Keuning, Ponsen & Looijen, Vada, Verweij) sloot pas veel later zijn deuren en de arbeidsconflicten in die sectoren weerspiegelen een hele andere tijd en conjunctuur. Dat geldt ook voor kennisinstellingen als de WUR en de vele onderzoeksinstituten. De kennis- en dienstensector is in Wageningen inmiddels veruit de grootste werkgever geworden. De expositie focust met name op eind jaren 80, toen door economische tegenwind de werkgelegenheid onder druk kwam te staan. De Minister van Landbouw wilde daarom de instituten van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek verzelfstandigen. Dat proces verliep moeizaam en zeer traag. Om het hoofd boven water te houden moesten de instituten opdrachten gaan vergaren via 'derdegeldstroom-projecten'. Daarvoor werden tijdelijke medewerkers binnengehaald, die veel minder rechten hadden dan vaste medewerkers. Tijdens het DLO-verzelfstandigingsproces bleef deze situatie lang bestaan, tot frustratie van de tijdgenoten. Op het DLO-instituut Staring Centrum (later Alterra) besloten zij daarom zich te organiseren. De expositie laat in vogelvlucht zien wat hun actie teweegbracht en waartoe de verzelfstandiging heeft geleid.

Ten slotte is er aandacht voor een belangrijke actor in het geheel van stakingen en arbeidsconflicten, namelijk de vakbeweging en met name het Volkshuis. Vrijwel nergens heeft zo'n lange samenwerking bestaan als in het Wageningse Volkshuis. Ruim een eeuw stond het centraal in de ontmoeting tussen politiek en vakbeweging (SDAP en NVV, later PvdA en FNV). Als plek om samen je middagboterham te eten, maar ook voor de broodnodige scholing en vorming, zang en toneel, om te vergaderen, voor dienstverlening aan de leden, en natuurlijk om noodzakelijke acties voor te bereiden. In een expositie over het thema 'Aan het Werk' mag het in 2006 opgeheven Volkshuis niet ontbreken.

Linksboven: Enrico van den Bogaard en Henk Slegten hebben een spandoek gevonden dat zeker op de tentoonstelling zal komen te hangen. Foto Jan Schakel.

Rechtsboven: Op 20 maart 1976 geeft Wim Kok, voorzitter van het NVV (Nederlands Verbond voor Vakverenigingen), een toespraak bij de opening van het nieuwe onderkomen van het Volkshuis aan de Vergersweg. Er is zoveel belangstelling dat het nieuwe gebouw te klein is en een tent moet worden bijgeplaatst. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Onder: Affiche voor de expositie 'De stem des volks' in 2006 in De Casteelse Poort.

Bevrijdingsstripboek

Op 19 september a.s. verschijnt het stripboek *Het vuur van de vrijheid – De avonturen van Sjoerd de Vrij*. De bekende striptekenaar Eric Heuvel tekende het naar een scenario van Wim Huijser en Jelle de Gruyter. Voor jonge lezers wordt het verhaal van de Bevrijding verteld, in het bijzonder wat er gebeurde op 5 en 6 mei 1945 in en om Hotel de Wereld. De naam Sjoerd de Vrij lijkt verzonnen, maar dat is niet zo. De Vrij was verslaggever van Radio Herrijzend Nederland en in mei 1945 aanwezig in Hotel de Wereld. Wat hij daar meemaakte is, met het verhaal van zijn gezin gedurende de oorlog, gebruikt voor het scenario. Daarmee is het verhaal dicht bij de feiten gebleven. Het boek wordt gepresenteerd bij het jaarlijkse verversen van het Vrijheidsvuur op het 5 Meiplein. CvdA

Verwaarlozing Rijksmonument strafbaar

De eigenaar van Grebbedijk 6 heeft zich schuldig gemaakt aan een strafbaar feit door het Rijksmonument te verwaarlozen met als gevolg de complete teloorgang in 2019. De rechtbank in Zwolle bepaalde dat op 28 juni j.l. en daarover is de vereniging Wageningen Monumentaal, die de zaak had aangespannen, heel tevreden. 'Het onthouden van onderhoud aan een Rijksmonument is een misdadig, dat ligt nu onomstotelijk vast. Dit is een les voor het land, je kunt niet zomaar een monumentaal pand in elkaar laten donderen', aldus WM-secretaris Han den Ouden. Minder tevreden is hij over het feit dat de rechter geen straf heeft opgelegd, terwijl het OM een boete van 63.000 euro had geëist. Volgens de rechter moest een straf de verdachte dwingen het pand in stand te houden. Dat is niet meer mogelijk en dus zou een straf zinloos zijn. In de loop der jaren had Wageningen Monumentaal meermaals een beroep op politie en justitie gedaan om de eigenaar en de gemeente op hun zorgplicht te wijzen. Telkens werd beterschap in het vooruitzicht gesteld, maar dat bleef ook telkens zonder gevolg. PA

Landschappenboek

Onlangs verscheen het boek *De landschappen van Wageningen*. Op initiatief van vereniging Mooi Wageningen zijn vijf landschappen rondom de stad beschreven en met historische kaarten toegelicht. Rond elk landschap zijn betrokkenen geïnterviewd en oude literaire vermeldingen opgespoord. Uitgever Harry Harsema heeft het boek op dezelfde manier vormgegeven als het in 2013 verschenen *Geschiedenis van Wageningen*. De vele foto's maken het helemaal af. Geniet van de Wageningse Berg, de Eng, de uiterwaarden, de Nude en het Binnenveld. Verkrijgbaar bij de lokale boekhandel. CvdA

Havenkantoor

Opeens ging het gerucht dat het havenkantoor, een karakteristiek gebouwtje uit 1928, zou moeten wijken om de vrachtwagens van Betoncentrale Bruil aan de Wageningse haven meer ruimte te bieden. Het huidige pand in zakelijk/expressionistische stijl met een aangebouwd trafohuisje is gebouwd op de fundamenteën van een ouder gebouw, wellicht zelfs uit de zeventiende of achttiende eeuw. Het pompgemaal tegenover het havenkantoor is uit 1925 en in dezelfde stijl gebouwd. De gemeente, eigenaar van het kantoor van de havenmeester, ontkent het gerucht met klem en weet niet waar het vandaan komt. CvdA

Beelden op de Berg 2023

Stichting Beelden op de Berg heeft Bas Hendriks uit Brussel aangesteld als curator voor de twaalfde editie van deze buitententoonstelling in het Belmonte Arboretum. Sinds 1976 wordt daar iedere vier á vijf jaar van

juni tot september een presentatie van hedendaagse beeldende kunst getoond. Bas Hendriks is curator, creatief producer en redacteur. Hij maakte tentoonstellingen, events en projecten voor o.a. Garage Rotterdam, De Appel, museum de Domijnen, Marres, Stedelijk Museum Amsterdam, CIAP en BOZAR. Volgens voorzitter Arnold Bregt van BodB heeft Hendriks ook voor de komende tentoonstelling een origineel en inspirerend concept ontwikkeld. We verheugen ons erop. CvdA

Limes Werelderfgoed

Eind juli heeft Unesco de Nedergermaanse Limes op haar Werelderfgoedlijst gezet. De Limes vormde zo'n tweeduizend jaar geleden de noordgrens van het Romeinse rijk. Langs deze grens, die globaal de oude loop van de Rijn volgt, zijn veel sporen gevonden zoals resten van forten en wachttorens. Juist het Nederlandse deel laat zien hoe innovatief de Romeinse militairen waren en welke maatregelen ze namen om te reageren op het grillige rivierenlandschap. De resten zijn goed bewaard gebleven in de natte bodem. In 2006 organiseerde Oud Wageningen in samenwerking met De Casteelse Poort een lezingenserie over de betekenis van de Limes voor Wageningen e.o. Er is geen hard bewijs aangedragen voor 'Wageningen aan de Limes', maar de locatie Westberg-Holleweg, waar het toenmalige Wageningen lag, lijkt wel belangrijk te zijn geweest voor de Romeinen. Nader onderzoek naar Romeinse invloeden in deze omgeving zou opheldering kunnen bieden. Overigens wordt de Limes niet meer beschouwd als een harde scheidslijn, maar meer als een diffuus grensgebied, waarin de verschillende volkeren aan beide zijden hun sporen hebben nagelaten. CvdA

Rondleidingen Gilde

Het Gilde Wageningen is weer begonnen met wandelingen in en om Wageningen. Ervaren gidsen gaan op stap met kleine groepen en met inachtneming van de coronaregels. Groepen kunnen alle wandelingen het hele jaar door op (bijna) elk gewenst tijdstip afspreken. Per persoon betaalt u 3 euro, met een minimum van 25 euro per groep, begeleidt de kinderen tot 12 jaar mogen gratis mee. Kijk voor meer informatie op www.rondleidingenwageningen.nl. CvdA

Gezicht op Wageningen vanaf de Grebbeberg

Door Saskia Werner

Saskia Werner is kunst-historica en werkzaam bij museum De Casteelse Poort. Zij schrijft voor dit blad een serie beschouwingen over Wageningen in de schilder- en prent-kunst.

Schilderij boven:
Lambert Doomer
(1624-1700)
Gezicht op Wageningen
vanaf de Grebbeberg
Pentekening in bruine
inkt, bruin gewassen,
grijze en blauwe
watervarf
209 x 391 mm
Fondation Custodia Paris,
Collection Frits Lugt, inv.
nr.1777

Doordat Lambert Doomer aan de achterkant van deze tekening 'de grep buyte Reene' heeft geschreven is er geen twijfel over de locatie. We zien Wageningen vanaf de voet van de Grebbeberg. In de verte tekent de stad met het silhouet van de Grote Kerk zich af tegen de stuwwal. Links van de kerk is molen de Ooievaar te zien. Deze voor Wageningen zo herkenbare tweede molen bevindt zich vanaf dit standpunt achter de kerk. Achter het heuveltje rechts is nog net een huis te zien van het gehucht de Grebbe dat in vroegere tijden in de buurt lag van de sluis in de Bisschop Davidsgrift. De Grebbe was met zijn herberg een vaste stopplaats voor reizigers. Twee figuren beginnen na dit rustpunt aan de klim van de Grebbeberg. Heeft Doomer hier zichzelf getekend met een metgezel of zijn het twee marskramers?

Doomer heeft de tekening eerst opgezet met bruine inkt. Later heeft hij met water de inkt laten uitvloeien en de tekening verder uitgewerkt met blauwe en grijze tinten watervarf. Het perspectief heeft hij opgebouwd door de voorgrond licht te houden en in het vlakke gebied tussen de Grebbeberg en de stad Wageningen te werken met horizontale lijnen. Het slingerende landweggetje met de heuvel en de waterloop in het midden versterken de dieptewerking. De twee figuren heeft hij toegevoegd om de schaal te verduidelijken en het perspectief effect te verhogen. Als kunstenaar met een goed oog voor compositie heeft hij dit standpunt in het landschap vast bewust zo gekozen. De stijl van Doomer doet aan Rembrandt denken. Op basis van door Doomer gekopieerde tekeningen van Rembrandt zou hij rond 1640 in diens leeromgeving kunnen zijn geweest, maar dat is niet zeker. Doomer verwierf tussen 1656 en 1658 meerdere tekeningen van Rembrandt. Het bestuderen hiervan (en soms kopiëren) heeft zeker bijgedragen tot het verder ontwikkelen van zijn

stijl. Er is nog een ander verband met Rembrandt. In 1640 maakte Rembrandt portretten van de ouders van Lambert: Herman Doomer en Baertje Martens. Herman Doomer was lijstenmaker en meubelmaker en heeft ook voor Rembrandt schilderijlijsten gemaakt.

Er zijn van deze tekening nog twee andere versies. Eén tekening bevindt zich in de Atlas Blaeu-Van der Hem en de andere bevindt zich in het Kupferstichkabinet te Berlijn. De tekening uit de Frits Lugt Collectie is een kopie van de tekening in de atlas. Deze atlas is samengesteld door de Amsterdamse jurist Laurens van der Hem (1621-1678). Hij gebruikte zijn eigen exemplaar van de Atlas Major van Blaeu en voegde vele kaarten, originele tekeningen en prenten toe tot een verzameling van wel tweeduizend pagina's. In de atlas bevinden zich elf tekeningen van Doomer, die vóór 1668 in opdracht van Van der Hem gemaakt zijn. De tekening in het Kupferstichkabinet is in spiegelbeeld en heeft Doomer waarschijnlijk later voor zichzelf gemaakt. In tegenstelling tot de tekening uit de Frits Lugt Collectie zijn de andere twee tekeningen in krijt opgezet en niet met pen. In de atlas zit nog een andere tekening van Wageningen van Lambert Doomer. Hierop is Wageningen afgebeeld gezien vanaf de Holleweg. Ook deze tekening is in krijt opgezet.

Lambert Doomer heeft meerdere tekeningen gemaakt van het gebied langs de Rijn tot in Duitsland en wellicht nog verder. Door het ontbreken van dateringen is het onduidelijk of hij de tekeningen op Nederlands grondgebied op één rondreis heeft gemaakt of dat hij er verschillende keren op uit is getrokken. Het stuwwallandschap was erg geliefd onder de kunstenaars van de zeventiende eeuw en het is zelfs niet uit te sluiten dat Lambert Doomer in deze omgeving samen met een ander aan het schetsen is geweest.

In Oud Wageningen 48-2 schreef Dick Haagsman over orgeldraaier Dirk Haagsman en zijn vrouw Kee. Ditmaal belicht hij het leven van zijn opa Hend, een jongere broer van Dirk, en diens vrouw Dien.

De schoenmaker, de dienstbode en een goede tempelier

Door
Dick Haagsman

Dick Haagsman is van oorsprong historicus en onderzoekt de geschiedenis van zijn voorouders.

Als kind kwam ik geregeld bij mijn opa en oma in de Lijnbaanstraat. Oma was altijd bezig met schoonmaken, wassen of koken. Dat wassen deed ze nog lang op een wasbord. Oma was altijd thuis en gastvrij. Je kreeg thee met twee bastognekoekjes, want 'op een been kun je niet lopen'. De volwassenen kregen 's middags 'verse koffie van vanmorgen'. Opa zat dagelijks in het schuurtje achter in de tuin, waar hij zijn schoenmakerswerkplaats had nadat die in de Schoolstraat door brand in de erboven gelegen drukkerij-boekbinderij was verwoest. Ook na hun vijfenzestigste werkten ze zoals ze altijd hadden gedaan. Eens per maand ging opa 'kwitantie lopen'. Dan ging hij op de fiets bij de mensen langs die schoenen op rekening hadden gekocht en die niet meteen of niet volledig hadden betaald. Bij de welwillenden kreeg hij misschien een rijksdaalder mee om een maand later een volgende rijksdaalder te krijgen. Een gangbare prijs voor een paar schoenen was in die dagen – we praten over de jaren 60 – negentien gulden vijfennegentig; bijna acht rijksdaalders. Aan het eind van de dag kwam hij binnen, ging in zijn rookstoel zitten en stak een sigaar op, zo'n gepoederde bolknak. Of hij probeerde me dammen en schaken bij te brengen in partijtjes waarin hij zijn uiterste best deed om te verliezen. Het gebeurde weleens dat de buurvrouw op het raam tikte: 'Hend, hij zit er weer!' Dan stond opa op, deed zijn jas aan, zette zijn hoed op en ging naar de kroeg waar buurman zijn net-verkregen loon zat weg te drinken. Die leverde hij vervolgens af bij buurvrouw. Het was iets waar hij veel ervaring mee had, als 'goede tempelier'. Oma nam me soms mee als ze boodschappen ging doen, met een stevige rieten mand aan haar arm. Daarvoor liep ze altijd de 750 meter naar de Junusstraat, waar ze tien jaar eerder nog had gewoond. Voor de ondernemers daar koesterde ze nog altijd solidariteitsgevoelens. Albert Heijn was verboden terrein, want die maakte de kleintjes kapot. Ze deed lang over die 750 meter want onderweg werd ze stevast staande gehouden voor een praatje en niet zelden meer dan eens, 'ach, juffrouw Haagsman...' Een 'juffrouw' was in die dagen een ongehuwde jonge vrouw of stond

voor de klas. Dit toen al ouderwetse gebruik van 'juffrouw' gaf aan dat mijn oma werd gezien als een volkswrouw, want alleen de bovenlaag had 'mevrouwen'. Dit soort dingen verschuift voortdurend: 'juffrouw' had in de zeventiende eeuw juist de gevoelswaarde van het latere 'mevrouw'. Als twintigjarige had oma voor een 'mevrouw' gewerkt, als dienstbode, zoals zovele jonge meisjes bijna vanzelfsprekend deden vóór hun trouwen. De kruidenierswinkel waar ze als bejaarde juffrouw kocht – het zal de winkel van Van Manen op nr.14 zijn geweest – bevond zich niet ver van waar nu de Poststraat is. De kruidenier bediende zijn klanten nog vanachter een toonbank waarbij hij de Sunlight (spreek uit: 'zun-licht') zeep zelf van het schap pakte. Aan de overzijde van de straat zat garage Den Oudsten waar mijn vader zijn eerste eigen auto stalde. 'Eigen' in zoverre dat hij die samen met zijn broer bezat; het ene weekend ging de een ermee op stap, het weekend erna de ander. De broers woonden met hun gezinnen in twee huizen boven de schoenwinkel in de Hoogstraat. De tien jaar na de oorlog waren voor iedereen mager, maar in de tweede helft van de jaren 50 ging het snel beter. Daardoor konden de broers 'Haagsman' in neonlicht op de gevel laten plaatsen, een wat logge verticale doos met rode letters aan de ene kant en groene letters aan de andere kant. Het was voor hen een symbool van succes. Niet veel later kwam er een tweede neonverlichting bij, met de door een hoepel springende hazewindhond van de Nijmeegse schoenfabriek Swift. Haagsman was op dat moment de grootste schoenwinkel in de stad, niet de goedkoopste en niet de chicste. Er werden al sinds de jaren 20 ook sportartikelen verkocht. Opa repareerde niet alleen schoenen, maar ook lederen voetballen. Hij zette schaatsen onder schoenen en bespande tennisrackets. Samen met de winkelmeisjes en de schoenmakers-knecht verdienden zo'n vijftien mensen hun inkomen met die winkel in die jaren 60.

Hend en Dien

Hendrik 'Hend' Haagsman is een van de vier jongere broers van de Wageningse orgelman Dirk. Als hun vader omkomt is Hend drie jaar oud. Na de

lagere school gaat hij in de leer bij een lokale schoenmaker, dan bij een tweede, vervolgens bij een in Arnhem. In 1918, op zijn tweeëntwintigste, is hij volleerd, na zijn vijfde leermeester. Eeuwenlang is dit de manier om een vak te leren, van praktijk-mensen, eerst als leerling, later als knecht. In de oude tijd is 'knecht' al heel wat, dan ben je geen 'jongen' meer. Een meesterschoenmaker kan schoenen maken, op maat, en niet alleen repareren. Of het schoenmakersvak Hends eigen keus was weten we niet; het toeval kan een handje geholpen hebben: 'Van Aggelen zoekt leerling.'

Alberdina 'Dien' Elsenaar komt in het voorjaar van 1916 met haar ouders terug uit het in oorlog verke-rende Duitsland. Zij behoren tot de honderdduizend Nederlanders die na de recessie van 1908 naar het Ruhrgebied zijn vertrokken om er werk te vinden. Dien zal er zo'n vijf à zes jaar hebben gewoond. Als negentienjarige komt ze na het begin van de Eerste Wereldoorlog te werken in een munitiefabriek. Zo'n anderhalf jaar later oordeelt het gezin Elsenaar dat het toch beter is om te repatriëren naar Nederland. Terug in Wageningen wordt Dien dienstbode. Beginnend bij een nieuwe 'mevrouw' krijgt ze de opdracht de trap te doen. Volgens overlevering vindt ze onder de traploper een tientje. Ze loopt ermee naar mevrouw en zegt: 'U heeft dat neergelegd om me te testen, ik ga nu en u ziet mij hier niet meer terug'. In 1918 krijgt Dien de Spaanse Griep, maar overleeft die. In dat jaar woont de meester-schoenmaker nog bij zijn moeder in de Dolderstraat. Omstreeks die tijd zullen Hend en Dien elkaar hebben ontmoet, misschien wel bij de 'Jongelieden Geheel-Onthouders Bond' (JGOB). De JGOB is een organisatie voor de jeugd van 14 tot 23 jaar die zich van andere verenigingen onderscheidt door een vrije omgang tussen jongens en meisjes. De gedachte is dat zij in staat zijn om hun 'lagere begeerten en verlangens' te beheersen. Tegen de lente van 1919,

Links: Dina Elsenaar (rechts) en Jo de Leeuw, ca.1919.

Rechts: JGOB afdeling Wageningen, Dien en Hend staan onder de O en de B, helemaal rechts Adrie en Jo, omstreeks 1920.

in het zevende jaar van zijn bestaan, telt de JGOB in de regio Arnhem zo'n 600 leden. De afdeling Wageningen heeft er zo'n dertig. De JGOB organiseert sport, zang en uitstapjes in de natuur. De Bond is een van verscheidene bewegingen die zich na de Eerste Wereldoorlog inzetten voor een betere wereld: 'Aan ons de taak in en door J.G.O.B. de wereld te tonen, dat de sataniese machten zullen verdwijnen en plaats moeten ruimen voor de beginselen van Vrede en Broederschap. [...] Wij willen zijn, het strijdende leger van Het Licht dat komen gaat. Welaan dan kameraden! Voorwaarts!' De praktijk is echter ook in 1919 weerbarstig en de 'begeerten en verlangens' laten zich evenmin zomaar beteugelen. JGOB-ers Adrie Haagsman, Hends jongste broer, en Jo de Leeuw, zwanger, trouwen eind 1921. Geheelonthouder Adrie zal later door de familie van de eigenaar van Café Terminus worden gevraagd om het beheer van het café over te nemen omdat de bewuste man 'zelf zijn beste klant is'.

Geheelonthouding lijkt de norm binnen het gezin van Hends moeder Antje van Rees en dat nodigt toch wel uit tot speculeren over de gewoonten van de overleden echtgenoot. We weten dat ook Hends broer Dirk, de orgelman, nooit zelf drank koopt; die accepteert hoogstens de drankjes die hem worden aangeboden in het kader van zijn 'relatiebeheer'.

In de zomer van 1921 vestigt Hend zich met een eigen winkel op Junusstraat 16: 'H.Haagsman, schoenmagazijn, maat- en reparatie inrichting'. Ook Dien zal dan al zijn betrokken en ze trouwen in het daaropvolgende jaar. Hend en Dien volgen bijna vanzelfsprekend een patroon dat we al kennen sinds de zeventiende eeuw en dat vermoedelijk nog ouder is: een vak leren en sparen, vervolgens trouwen en een eigen huishouden opzetten. Binnen de echtelijke arbeidsdeling is Dien verantwoordelijk voor het huishouden, Hend voor de boterham; Hend produceert maar Dien verkoopt. Zo komt Hend min of meer verborgen te zitten in de schoenmakers-werkplaats 'achter', terwijl Dien 'voor' in de winkel staat en het gezicht wordt van Haagsmans schoenmagazijn. Traditioneel, maar zij zijn in hun tijd toch ook modern. Aan de gevel komt een hypermoderne lichtbak, nog niet zo groot als die van de jaren 50, maar volstrekt bij de tijd. Ze adverteren in de plaatselijke krant en proberen klanten te winnen

Links: Schoenmagazijn H. Haagsman met Dien, Junusstraat 16, ca.1925.

Rechts: Hend Haagsman haalt en brengt het schoenreparatiewerk op de fiets, ca. 1923.

Onder: Advertentie in de Wageningse Courant van 12 november 1930.

met bescheiden prijzen: voordelige Tsjecho-Slowaakse schoenen, 'volledige garantie, profiteert van de lage valuta, ZIET DE ETALAGE, beleefd aanbevelend...'

Het is hard werken. De service strekt ver. Op de fiets haalt en brengt Hend het reparatiewerk. Verkoop betekent nog niet dat er meteen geld in de kassa ligt: 'Wil je het voor me opschrijven?' Tot in de jaren 70 is het heel gewoon om op rekening te kopen en niet zelden feitelijk op afbetaling. In de crisisjaren 30 doen Hend en Dien dat zelf ook bij hun collega-winkeliers in de straat. Op de een of andere manier werkt het. Het is allemaal kleinschaliger en persoonlijker dan het later zal worden: de mensen kopen niet bij een firma, ze kopen bij Dien. Per saldo hebben Hend en Dien een goed bestaan; ze zijn niet rijk, maar ook niet arm. Maar het geld kan nooit onbezonnen worden uitgegeven.

Ze houden hun idealen van Vrede en Broederschap. Hend blijft actief in de drankbestrijding, is lid van de Wageningse *Commissie tot wering van schoolverzuim*, leert *Esperanto* ter bevordering van het onderling begrip tussen alle volkeren en stemt SDAP. Hij doet mee aan lokale en regionale schaak- en damcompetities.

Oorlogsjaren en wederopbouw

Bij de evacuatie van Wageningen in de vroege avond van 10 mei 1940 treffen Hend, Dien en hun twee zonen een 'zwarte' boot. Ze juichen wanneer een Duits vliegtuig wordt neergehaald bij de Grebbeberg; een stemming die omslaat als er een Messerschmidt op hun boot vol joelende Wageningers lijkt neer te duiken. Gaandeweg krijgt het ongemak de overhand; bij het steenkoolstof komen de geuren van omgevallen latrine-emmers. Maar hun huis in de Junusstraat blijft die meidagen intact. Mijn opa had me als kind weinig spannends over de oorlog te vertellen. Eén keer is er iemand de winkel in gevlucht om er meteen door de achterdeur weer uit te gaan. Hend is in de deuropening gaan staan en heeft tegen de achtervolgende politieman?

Duitser? gezegd 'je komt er niet in'. Daar blijft het bij. Op 1 oktober 1944 is de volgende evacuatie van Wageningen. Het gezin gaat eerst naar Diens broer Anton in Ede en vervolgens naar Hends broer Karel in Veenendaal. Het bevel tot evacuatie is plotseling gekomen en verschillende Wageningers hebben moeite met hoe ze de boel hebben moeten achterlaten. Wageningen is tot *Sperrgebiet* verklaard en wie er toch wordt aangetroffen loopt kans op standrechtelijke executie. Ondanks het risico gaan Willem Ruisch en Bertus van Schaik terug naar Wageningen, onder andere om hun schapen, die aan de Bornsesteeg in een wei lopen, te verzorgen. Voor Hend nemen ze leer mee terug uit zijn werkplaats; hij heeft zich gerealiseerd dat hij iets moet ondernemen om aan de kost te komen. Die winter maakt hij lederen tuigage e.d. voor boeren in ruil voor eten. Hij maakt lange tochten op de fiets om de nodige aardappelen en eieren te verwerven.

De Wageningers komen halverwege mei 1945 terug in de stad. De schoenwinkel heeft de winter redelijk goed doorstaan. Er zijn sporen van een poging om

Links: Haagsman in de Hoogstraat, omstreeks 1973 (uitsnede). Foto Historische Vereniging Oud Wageningen.

Rechts: Drank verwoest... Etiket op IOGT-lucifersdoosje, Wageningen jaren 50.

Onder: Hend en Dien Haagsman in 1944.

de winkelstellingen te verwijderen maar die zijn door de Wageningse meubelfabriek zo stevig gemaakt, dat dit niet is gelukt. Het duurt niet lang of ze zijn weer gevuld met de schoendozen van Swift of Robinson uit Nijmegen, Martino uit Kaatsheuvel, Angora uit Tilburg, Hevea uit Doorwerth, etc. Bij de wederopbouw wordt eerst Dik, de oudste zoon, ingeschakeld en vervolgens ook Henk, de jongste zoon. Tegen 1947 zijn er schoenen 'zonder bon!' verkrijgbaar, zo nodig 'op huishoudschadeboekje en consumentencrediet'. Hend pakt ook zijn drankbestrijdingsactiviteiten weer op. Zoals menig JGOB-er is hij doorgestroomd naar de Internationale Orde van Goede Tempeliers (I.O.G.T.). Begin jaren 50 is hij Hoge Tempelier oftewel voorzitter van de Wageningse IOGT, Loge 99 'Liefdelicht'. Die loge bestaat uit een klein gezelschap, nauwelijks twintig mensen, dat streeft naar een betere samenleving, om te beginnen door het uitbannen van alcohol die 'veel geluk vernietigt'. Secretaris is broeder Jan Petiet, penningmeester is zuster Van Brakel. Onder de leden vinden we de zusters Van Dam, Van Muyzenberg, Van Aggelen, Wolve, Geurtsen en broeder Hommerson. Verder de echtparen Van der Laan, Van de Brink, Bronkhorst en Bakker. Hends zus Clien en haar man Gerrit Brouwers zijn ook lid. De loge vergadert elke twee weken. Men opent en sluit met het zingen van een lied uit het IOGT liedboek 'Van leed en strijd'. Men probeert leden te werven en propagandamateriaal te slijten: kranten, boekjes, briefkaarten, enveloppen, postpapier, potloden, lepeltjes, speldjes, lucifers, loten, kalenders. Een nieuw idee is het beplakken van lucifersdoosjes met anti-alcohol teksten en dat is wat uiteindelijk de loge het meeste geld oplevert. Maar het blijft kwakkelen en ze hebben de tijd

niet mee. Het trieste 'oude' alcoholisme neemt misschien af, maar het algeheel drankgebruik neemt toe en daarnaast groeit er een drugsprobleem. Met de zonen van Hend en Dien gaat het goed. De schoenwinkel verhuist in 1952 naar een nieuw winkel-woonhuis in de Wageningse Hoogstraat. Met een groeiend aantal kleinkinderen wordt dat tegen 1957 te klein voor drie huishoudens. Hend en Dien verhuizen naar de Lijnbaanstraat. Daar neemt Hend in 1959 een koninklijke onderscheiding in ontvangst voor 40 jaar geheelonthoudingswerk. Het zijn stappen in een pensioneringsproces die beiden zo geleidelijk maken als ze kunnen. Hend wil wel meer van de wereld zien, maar Dien blijft het liefst thuis. Hend kiest er ten slotte voor om op Tienertoer te gaan met de kleinkinderen. Intussen verandert de wereld om hen heen en die wordt gaandeweg voor hen minder begrijpelijk. Voor Hend is Drees een grote held maar Den Uyl is hem te extreem. Na 1970 moet Hend aanzien dat ook zijn kleinkinderen het bierglas heffen. Maar hun kinderen hebben elk een eigen winkel en die kleinkinderen gaan naar de universiteit. Opa en oma hebben het goed gedaan.

Alle foto's waarbij geen herkomst vermeld staat, zijn afkomstig uit het familiearchief Haagsman..

Van de voorzitter

Het was even wennen na meer dan een jaar: een fysieke leden-bijeenkomst. In maart 2020, net voor de eerste coronamaatregelen, hadden we onze laatste. Nu vijftien maanden later een algemene ledenvergadering, met nog – teveel – beperkingen om met meer leden (en niet-leden bij de lezing) het te hebben over wat er leeft in Wageningen als het gaat om onze geschiedenis en erfgoed. Ondanks de paar 'coronabrandhaarden' als ik dit schrijf, is hopelijk in de laatste maanden van 2021 weer meer mogelijk. Als bestuur hopen we in het najaar nog twee lezingen te houden. De eerste staat in het teken van de 'Maand van de Geschiedenis' (oktober). We gaan de betekenis van werk in historisch perspectief plaatsen met het thema 'Aan het werk!', waarbij het accent ligt op de arbeidsverhoudingen toen en nu. Dit doen we in samenwerking met museum De Casteelse Poort.

In de algemene ledenvergadering hebben we afscheid genomen van Hans Dobbe als bestuurslid. Hans had aangegeven niet herkiesbaar te zijn. Na twee termijnen van drie jaar vond hij het tijd om met het bestuurswerk te stoppen. Meer tijd voor thuis en zijn andere interesses. Wel blijft hij coördinator van de Werkgroep Archeologie Wageningen en daarmee actief voor onze vereniging. Hans, nogmaals dank voor je tomeloze inzet als bestuurslid en meer voor onze vereniging.

Dit betekent wel een vacature in het bestuur. Helaas is het niet gelukt om al direct een opvolger te vinden. Buiten dat het lastig is om vrijwilligers te vinden, speelt corona ons parten. Maar ook het feit dat binnen het bestuur gekeken is welke competenties, vakmanschap en/of talent we missen of graag willen hebben, maakt de zoektocht lastiger. Het bestuur zoekt vooral iemand voor het voorbereiden en praktisch managen van projectgerichte acti-

viteiten, zoals bijvoorbeeld het voorbereiden van ons 50-jarig bestaan in 2023. De profielschets die wij hierbij voor ogen hebben is:

- Heeft gevoel voor bestuurlijke taken en verantwoordelijkheden
 - Heeft affiniteit met lokale historie en erfgoed
 - Heeft ervaring met projectmanagement; is een 'doener'
- Denkt u nu, ik ben die persoon, of kent u iemand die we zouden kunnen benaderen? Schroom niet en bel (Frits Huijbers 06 2206 5226). De functie is onbezoldigd; gemiddelde inzet is enkele uren per week.

Hans Meijnen heeft afscheid genomen van de dinsdagochtend-vrijwilligersgroep van het Documentatiecentrum. Hij heeft hier een jaar of vijf werkzaamheden verricht, o.a. het invoeren van gedigitaliseerde foto's in Cardbox, de beeldbank van HVOW. Bijzonder was dat. Omdat hij net als Jan van Orden vroeger werkzaam was bij de posterijen, konden ze samen van ongelooflijk veel inwoners van Wageningen precies achterhalen welke straatnamen en huisnummers daarbij hoorden. We willen Hans graag bedanken voor zijn inzet. Gelukkig heeft zich inmiddels een plaatsvervanger voor hem aangemeld in de persoon van Arie Janssen van Doorn. Welkom, Arie!

In de lokale media is de laatste tijd veel te lezen geweest over het 'erfgoed' in Wageningen.. We hebben het dan over sloop versus renovatie Julianastraat, het uiteindelijk teloorgaan van het pand Hoogstraat 65, ontwikkelingen rondom het oude SNS-kanthoek Stationsstraat en de panden hoek Stationsstraat/Gerdessstraat en Gerdessstraat 4. Er zullen best nog meer ontwikkelingsplannen (in de maak) zijn die mogelijk een 'aanslag' betekenen op het Wagenings cultuurhistorisch erfgoed. Ontwikkelingsplannen horen nu eenmaal bij de stad, zonder

vernieuwing is er geen vooruitgang (toekomst). Niks mis mee. Wel is het mis met de aandacht, en soms het ontbreken van die aandacht – en inzet – waar het gaat om de cultuurhistorische waarde van dat ene pand, het complex, de wijk of de omgeving. Mij, en mij niet alleen, bekruipt al langer het gevoel dat het Wagenings cultuurhistorisch erfgoed er bij gemeente, politiek, ondernemers en projectontwikkelaars nauwelijks of niet toe doet. Naast dat het (extra) geld kost – bij de overheid gaat het dan vrijwel altijd ten koste van andere zaken (beleid) – is het vooral 'heel lastig' en geeft 'veel gedoe' bij ontwikkelingen. De nodige lokale, regionale en landelijke wet- en regelgeving, inspraak en procedure op procedure maken dat ontwikkelingen en erfgoed bijna altijd tegenover elkaar staan in plaats van samen op te trekken en oplossingen te zoeken waarin ontwikkelingen en erfgoed elkaar kunnen vinden. En dit mag best wel eens schuren, als het maar wel in oprechtheid en in verbondenheid gebeurt. Dat dit niet typisch Wagenings is, blijkt wel uit het opiniestuk *'Afstoten van Paleis Soestdijk door het Rijk is een grote vergissing geweest'* van hoogleraar Hanneke Ronnes in de Volkskrant van 20 juli 2021.

Oprechtheid en verbondenheid, twee waarden die er nu niet lijken te zijn. Waarden die te veel bevochten moeten worden waardoor het lijkt alsof erfgoed bij ontwikkelingen een tegenstander is. Dat is niet zo. Planontwikkeling Julianastraat toont dat aan. Pas nadat Wageningen Monumentaal, Heemschut Gelderland en Oud Wageningen met hun aanvraag voor de monumentenstatus de cultuurhistorische waarden van de Julianastraat verankerd kregen als onderdeel van de planontwikkeling, zitten zij nu aan tafel met de Woningstichting, de gemeente en zeker niet als laatste de bewoners. Om zich gezamenlijk

én binnen ieders eigen rol en verantwoordelijkheden in te zetten voor behoud van de cultuurhistorisch waarde van dat stukje Wageningen. Hoe uiteindelijk dat 'behoud' er precies uit komt te zien is nu nog onduidelijk. Vertrouwen erin? Spannend, maar met een positief gevoel.

Een voorbeeld dat mijns inziens, zonder dat het iedere keer 'bevochten' moet worden, opvolging verdient. Het zou de vele ontwikkelingen alleen maar ten goede komen, waarbij zeker niet gezegd is dat vanuit het perspectief van cultuurhistorisch erfgoed alles altijd moet blijven zoals het is. Door de erfgoedorganisaties niet te (willen) zien, wordt de nuance bij voorbaat tenietge-
daan. Jammer, niet nodig en slecht voor de 'participatie' binnen Wageningen. Het blijft dan bij veel gesteggel, boosheid, teleurstelling met alleen maar verliezers. Gemeente Wageningen, politiek en ontwikkelaars: aan u om dit te voorkomen.

Frits

Nieuwe Leden

Mevr. L. Masselink
Dhr. J. Weijman
Mevr. P. van Leeuwen
Mevr. J.E. van Gijsen
Mevr. M. Sanderman
Dhr. C.P.J. Hopmans
Mevr. I.A.E. Bisschops
Mevr. D. de Vries
Mevr. A. Vermeulen

Opzegging

Fam. C.J. van der Post
Mevr. H.B. van Krevel
Mevr. R.T. Wijngaarden-Bierma
Mevr. J. Onderstal

Ledenaantal

Per 01-08-2021: 724 (695 betalende leden en 29 niet-betalende/relatie leden). Hierin is de opzegging per 31-12-2021 verwerkt.

Nieuwe aanwinsten documentatiecentrum

- Van Rolien Hadders: twee foto's van Ramaer (LH Bassecour en Hotel Wageningse Berg)
- Van Henny Taapken: Nominatie Stichting Nederlands Fonds voor de Lokale Omroep van Wageningse Omroep Rijnstad TV, 30 november 1996

- Van Siem van Langen uit de nalatenschap van Jan en Alie van der Pal: foto's camping en wielerveding plus wandtegel Camping De Eng

- Van Elly Koornneef: Album met 41 ansichtkaarten (rond 1971) en krantenknipsels brand Stadhuis en Huize Torck
- Anonymus: vier oude ansichtkaarten (Bergstraat, Holleweg, St. Jozefgebouw Gerdessstraat en Bergrand)
- Uit de nalatenschap van Dr. H.N. Kooiman (bibliothecaris LH): bonnen en documenten uit 1944, inclusief een dagboek en foto's van 17 september (bombardeement Sahara)
- Van Marlene Minderhoud o.a. een aantal ansichtkaarten
- De heer Bos: documentatie over jubilea Landbouwhogeschool/-universiteit

Historische Vereniging Oud Wageningen

Opgericht op 17 april 1973

Bestuur

Frits Huijbers, *voorzitter*
Jola Gerritsen, *vice-voorzitter*
Ditta van Vliet, *secretaris*
Henk Slegten, *penningmeester*
Ben van den Berg
Hans Dobbe
Enrico van den Bogaard

Website

www.oudwageningen.nl

Secretariaat

Bowlespark 1a
6701 DN Wageningen
info@oudwageningen.nl

Documentatiecentrum

Dinsdag 9.30 – 11.30 uur
Museum
De Casteelse Poort
Bowlespark 1a
6701 DN Wageningen
tel 0317 421436
documentatiecentrum@oudwageningen.nl

Werkgroep Archeologie Wageningen

archeologie@oudwageningen.nl

Ledenadministratie

ledenadministratie@oudwageningen.nl

Bankrekening

NL15 INGB 0002946125

Lidmaatschap

€ 21,50 per jaar (minimum).

Open Dag Proefvakken

Zondag 19 september is er van 13.00 tot 16.30 uur een Open Dag op de Proefvakken Microbiologie, gelegen tussen het gelijknamige Laboratorium, het gebouw van Landmeetkunde en het Schip van Blaauw. Dit jaar is het 100 jaar geleden dat de eerste onderzoeken op de proefvakken werden uitgevoerd, en dit jaar is het ook 5 jaar geleden dat een moestuinvereniging zich hier vestigde. Ter gelegenheid daarvan zijn op de Open Dag diverse activiteiten gepland: lezingen, rondleidingen, informatiestands, kraampjes met lekkere (lokale) hapjes, een quiz en een doorlopende filmvoorstelling. Ook zal een speciaal door GAW uitgegeven boekje over de geschiedenis van deze proefvakken worden aangeboden aan de wethouder, en kunnen bezoekers meedingen naar een prijs voor de meest toepasselijke naam voor de moestuinvereniging. Columniste Sylvia Witteman zal de jurering daarvan ter hand nemen. De entree is gratis.

AGENDA • WAGENINGS ERFGOED

26 mei 2021 t/m 2 jan. 2022
Kasteel Doorwerth
Fonteinallée 2B
Doorwerth

Expositie 'Koekkoek op bezoek'

Barend Koekkoek (1803-1862), 'prins der landschapsschilders', is een schilder uit de Romantiek die veel geschilderd heeft in onze omgeving. De uiterwaarden, stuwwallen en kastelen, hij was er gek op. Hij verhuisde in 1834 naar Kleef, waar veel van zijn werk nu te zien is in het B.C. Koekkoek-Haus, zijn voormalige woonhuis. Nu dit wordt gerenoveerd worden de hoogtepunten uit de collectie getoond in Museum Veluwezoom, gevestigd in kasteel Doorwerth. Er is tevens werk te zien van tijdgenoten van Koekkoek.

4 tot 11 september 2021
Kasteel Hoekelum
Edeseweg
Bennekom

Heinrich Witte wandeling (5 km)

Historische Vereniging Oud Bennekom bestaat 75 jaar en organiseert diverse jubileumactiviteiten. Een daarvan is de Heinrich Witte wandeling bij Kasteel Hoekelum. Van 4 tot 11 september is de route bewegwijzerd en voorzien van informatieborden. Ook groepswandelingen met een gids zijn dan mogelijk. Meer informatie op www.oudbennekom.nl.

5 en 29 september 2021
Kasteel Doorwerth
Fonteinallée 2
6865 ND Doorwerth

Remember september 1944

Safarischip De Blauwe Bever brengt u over de Rijn naar Kasteel Doorwerth. In september 1944 is hier tijdens de Slag om Arnhem zwaar gevochten. Een gids van het kasteel neemt de groep mee langs opmerkelijke plekken en vertelt het verhaal aan de hand van foto's en ooggetuigenverslagen. Informatie over startlocatie, kosten en reserveren vindt u op deblauwebever.nl. Klik op 'onze vaarten' en kies dan voor 'speciale vaarten'.

12 september 2021
(zie bijgevoegd boekje)

Open Monumentendag

19 september 2021
(zie pagina 23)

Open Dag Proefvakken

12, 19 september en
3, 10, 17, 24, 31 oktober 2021,
14 tot 15.30 uur
Kasteel Doorwerth
Fonteinallée 2
6865 ND Doorwerth

September 44 wandeling

Op 17 september 1944 begon operatie Market Garden. Geallieerde troepen probeerden de Rijnbrug in Arnhem te veroveren op de Duitsers. Op 21 september kwam Doorwerth in de frontlinie te liggen. De September 44 wandeling om het kasteel biedt een reconstructie van de gebeurtenissen in de nadagen van de Slag om Arnhem en toont de gevolgen voor het kasteel.

2 okt 2021 t/m 6 maart 2022
De Casteelse Poort
Bowlespark 1A

Expositie 'Harmen Meurs, een eigenzinnig kunstenaar uit Wageningen'

Deze expositie past in de reeks overzichtstentoonstellingen over kunstenaars die in Wageningen zijn geboren en opgegroeid, en/of er (een deel van) hun werkzame leven hebben doorgebracht. De tentoonstelling geeft een overzicht van Meurs' volledige werkperiode, maar de nadruk zal liggen op zijn Wageningse periode. Zijn uitgebreide oeuvre zal in vier ruimtes worden tentoongesteld.

Voor actuele Wagenings erfgoed informatie

www.oudwageningen.nl
www.casteelsepoort.nl
www.wageningenmonumentaal.nl
www.netwerkerfgoedwageningen.nl
www.omdw.nl
www.wageningen.nl/gemeentearchief
www.beeldbankwageningen.nl
www.rondleidingenwageningen.nl